

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Veronika Žaloudková

Symbol a význam zvířat v hispanoamerické bajce s přihlédnutím k předhispánské tradici

The symbol and the importance of animals in the Latin-American fable with regard to pre-hispanic tradition

Vedoucí bakalářské práce: Prof. PhDr. Anna Housková, CSc.

Konzultant: Doc. PhDr. Oldřich Kašpar, CSc.

PRAHA 2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny využití prameny a literaturu.

V Praze dne 23. května 2012

Děkuji Prof. PhDr. Anně Houskové, CSc. a Doc. PhDr. Oldřichu Kašparovi, CSc. za odborné vedení a cenné rady, které mi poskytli při tvorbě této práce.

Obsah

Úvod.....	5
1 Vymezení pojmu bajka	6
1.1 Bajka a její funkce, rozsah a další žánry	6
1.2 Bajka ve starověkých literaturách a antice	7
1.2.1 Aisópos	8
1.2.2 Phaedrus	9
1.2.3 Babrios	11
1.3 Jean de La Fontaine a jeho bajky	11
1.4 Karel Čapek a minibajka v české moderní literatuře	15
2 Osobitost hispanoamerické bajky	16
2.1 Typizace postav	17
3 Zvířecí pohádka versus bajka a jejich odlišnosti a vztahy	20
3.1 Charakteristiky, vlastnosti a role zvířat vystupujících v bajkách a dalších útvarech	22
3.2 Zrcadlení zvířat v hispanoamerické slovesnosti.....	24
4 Budoucí formování bajky v hispanoamerické oblasti.....	35
5 Ukázky textů	36
5.1 Indiánská bajka.....	36
5.2 Ezopovy bajky	49
5.3 La Fontainovy bajky.....	51
5.4 Bajky Karla Čapka	52
5.5 Porovnání stylů.....	54
Závěr	55
Resumen.....	58
Résumé.....	62
Summary	63
Bibliografie	65

Úvod

Cílem bakalářské práce na téma Symbol a význam zvířat v hispanoamerické bajce s přihlédnutím k předhispánské tradici je podat ucelený obraz o bajce jako literárním žánru v průřezu historií a představit ji jako svébytný útvar v hispanoamerické oblasti. Záměrem je tedy sjednotit poznatky dané problematiky. Vznik bajky, jakožto literárního žánru, není jasný. Domníváme se, že se z Blízkého Východu, kde byla velice oblíbená, šířila na evropský kontinent. Tedy konkrétně do Řecka a Říma. Zde se nejprve rozvíjela jako ústní útvar a až později začala být zaznamenávána písemně. Možnost písemného záznamu tak pomohla šířit informace do vzdálených oblastí. Psaná podoba se tak stala významným prvkem komunikace. I proto uvádím stěžejní autory evropské tradice, jelikož bez zmínky o nich, by dle mého názoru práce nebyla úplná. Dovolila jsem si přidat i drobnou ukázkou z díla Karla Čapka, jakožto reprezentanta české, i když netradiční, bajky. V poslední kapitole práce se také věnuji srovnání jednotlivých fragmentů. Bez znalosti kontextu by tedy bylo pro případné čtenáře složité chápat souvislosti.

V oblasti, ve které se budeme bajkou zabývat, byla ústní tradice, vzhledem k absenci písma jako takového, ještě intenzivnější než v Evropě. Proto je třeba hned v úvodu uvést, že bajka jako útvar vzniká až po příchodu Španělů. Do té doby se o bajku nejedná. Je to zvířecí pohádka, která se v oblasti vyskytuje v nezanedbatelném množství. Bajka vyžaduje písemný zápis a ten bez evropského vlivu nebyl možný. Ačkoliv bajka Starého světa a předkolumbovská pohádka o zvířatech vykazují velmi často podobné rysy, jedná se o dva odlišné útvary. Teprve jejich synkrezí, po příchodu Španělů vzniká nový útvar – latinskoamerická bajka.

Jsem si vědoma toho, že je práce zaměřená zejména na prvotní texty, které ještě nebyly nikterak výrazně ovlivněny pozdější politickou atmosférou. Ale domnívám se, že právě tyto texty podávají co nejryzejší obraz o místní tradici. Tak se mi naskytuje možnost v práci v budoucích letech pokračovat a zaměřit se na následný vývoj bajek v souvislosti s budoucími boji za nezávislost a občanskými válkami v jednotlivých oblastech.

„Bajka vypráví o tobě, jen jméno je změněno“

Quintus Horacius Flaccus

1. Vymezení pojmu bajka

Termín bajka pochází z latinského *fabula*, přeneseno do němčiny *Fabel*, angličtiny a francouzštiny *fable* a ve starších poetikách také *apolog*.

Krátký smyšlený příběh alegorickou formou demonstrující morální pravidlo nebo jinou obecnou zkušenost.¹

1.1 Bajka a její funkce, rozsah a další žánry

Určující funkcí bajky, je funkce didaktická. Podává tak zábavným, názorným a snadno zapamatovatelným způsobem návod, jak se chovat v různých životních situacích. Cílem je vštípit člověku mravní normy a životní hodnoty. V porovnání s příslovími a úslovími je epickým útvarem.

Hlavními představiteli bajky bývají zpravidla zvířata, která znázorňují typické lidské povahové vlastnosti a ocitají se ve známých a zažitých rolích jako např. mazaná liška, moudrá sova, pilná včela, pyšný páv apod. Méně už se v bajkách, obecně shrnuto, vyskytují lidé, rostliny nebo ostatní předměty (Ezop: Kosa na kámen, Poutník a dýka). Klasická bajka bývá dvoudílná. Kromě delší, výpravné části, obsahuje také mravní ponaučení, které je považováno za podstatu bajky a vystihuje její smysl. Pokud je umístěno na konec, jedná se o tzv. *epimythii*. Tento případ bývá častější. Pokud se mravní ponaučení nachází na začátku textu, mluvíme o *promythii*. V moderní bajce není naučení přímo vyjádřeno, tím pádem je východisko mnohoznačnější.

Bajka je vystavěna na myšlence protikladu, figuruje bez předchozího úvodu a disponuje jednou zápletkou. Výstavba může obsahovat až čtyři části. Situaci, akci, protiakci a výsledek. Tím, že má formu alegorického vyjádření, se odlišuje od tzv. *exempel* neboli mravoučných příkladů ze života. Přesto najdeme mnoho shodných rysů a v mnoha případech, zejména ve středověké literatuře, bajka s *exemply* téměř splývá. Kouzlo bajky spočívá v tom, že je určena, na rozdíl od sofistických alegorií a náboženských podobností, širokému okruhu příjemců.

¹ MOCNÁ Dagmar, PETERKA Josef a kol.: Encyklopedie literárních žánrů, Praha; Litomyšl: Paseka, 2004

Bajka bývá převážně stylizovaná jako projev neosobního vypravěče. V moderní, zvláště pak v humorné a ironické bajce, proniká do textu i subjektivní autorské gesto. Bajka může být jak vážná, tak komická. Komickou bajku můžeme dále dělit na satirickou a humornou. Může být charakteru *didaktického*, jejímž záměrem je usměrňovat jedince, *politického*, často až satirického, kdy svým obsahem působí na společnost a *poetického*, který je čistě zábavného rázu.

Obsahově není klasická ezopská bajka nikterak rozsáhlá. Lafontainovská bajka je naopak rozsahu nadstandardního. Na jeden aforistický výrok smyšleného subjektu se zužuje čapkovská minibajka.

Spolu s mýtem je bajka jedním z nejstarších žánrů slovesného umění. Na rozdíl od mýtu, který nutil člověka pokládat si otázky o vzniku světa, bajka podává prostřednictvím své formy jakýsi návod, jak by si měl člověk ve svém bytí počínat.

Bajka měla značný vliv na další literární žánry. Můžeme zmínit například *hádanku*, která se z alegorické řeči vyvinula. Původně byla kultovního významu. Později se vyvinula v prostředek, jak vyjádřit vtip a moudrost a často nabývala věšteckého významu. Dalším žánrem spojovaným s lidovou slovesností byla *přísluví*, která obsahovala etické poučení, mravní postoje a zkušenosti nabyté určitým společenstvím. Přísluví je jedním z nejstarších projevů kultury člověka. Společným znakem bajky a přísloví je zosobnění. Třetím žánrem, který byl bajkou ovlivněn, je *pověst*. Útvar, který je pro tuto práci velmi podstatný, je *lidová pohádka*, jelikož v okruhu hispanoamerické literatury má velmi silné kořeny. Tomuto tématu se budu věnovat později, avšak nyní žánr stručně charakterizuji v rámci kontextu. Původně tato pohádka nebyla určena dětem, ale dospělým. Ve zvířecích pohádkách, které jsou často taktéž mravoučné, jsou hlavními protagonisty zvířata. Proto je snadné je s bajkami zaměňovat. Postupně v bajky přecházejí a lze v nich spatřovat alegoričnost a morální, které jsou pro bajku typické a stěžejní.

1.2 Bajka ve starověkých literaturách a antice

Bajka se rozvíjela v jednotlivých lidových slovesnostech každého národa. Její rozkvět a rozmach dále záležel na konkrétním směřování národní kultury. Velkému ohlasu se bajce dostalo již na Blízkém východě, kdy nám jako důkaz o její existenci slouží sumerské a babylonské klínopisné texty a na žánr bajky narážíme také v bibli. Předmětem další dlouhé diskuze byla priorita řecké a indické bajky, tzv. Pančatántry

(Patero nauk), která byla ukončena kompromisem, přičemž společným pramenem pro obě větve bajek se stala bajka sumerskobabylónská. V současnosti je tak prostor pouze pro zkoumání jednotlivých tematických okruhů bajek a jejich rozšíření z Východu do Řecka.

S prvními náznaky se setkáváme však v jiných literárních druzích, jako například v řecké didaktické epice, jejímž autorem byl přímo její zakladatel Hésiodos (kolem r. 700 př. n. l.), u prvního „prokletého“ básníka, jambografa, nám známého jako Archilocha z Paru (asi 600 př. n. l.), dále u samotného otce dějepisu, zástupce historiografie, Hérodota (asi 450 př. n. l.) a nemůžeme opomenout ani velké řecké tragiky jako Aischyla, Sofokla či Eurípida (5. stol. př. n. l.), v antické komedii připomeňme Aristofana (asi 400 př. n. l.) a v neposlední řadě bajky užívají také známí filozofové jako např. Platón (1. pol. 4. stol. př. n. l.) či Sókratés (2. pol. 5. stol. př. n. l.).

1.2.1 Aisópos

Mezitím si však bajka získala status samostatného literárního žánru, který byl doposud tradován ústně a podle starověkých zpráv měl také svého vlastního klasika, jímž se stal v 6. stol. př. n. l. Aisópos, v našich končinách spíše známý jako Ezop.

Můžeme se setkat i s polemikami, zda byl Aisópos skutečnou historickou postavou, avšak Řekové si za jeho existenci stojí a ani o ní nepochybují, stejně jako literární vědci. Evropa je obecně v období starověku opředena legendami, tudíž se dá jen stěží rozpoznat, jaké historické zprávy mají opodstatnění. Podle zmíněného historiografa Hérodota byl Ezop původem otrok z Frygie žijící za vlády faraóna Amásia (asi 570-525 př. n. l.) a na jeho smrti měli vinu delfští kněží. Další zprávy zařazují původ Ezopa do Thrákie, kde byl též otrokem a současníkem náboženského myslitele Ferekýda z ostrova Sýru (taktéž kolem r. 550 př. n. l.). Mohli bychom najít další interpretace a variace Ezopova původu, avšak všechny tyto legendy spojuje ten fakt, že Ezopovo jméno bylo vždy spjato s tvorbou lidových bajek. Podstatné však je, ať už Ezop byl nebo nebyl skutečnou historickou osobností, že sklonem 1. poloviny 1. tisíciletí př. n. l., se jeví jako období velmi významné pro formování bajky.

Na základě politických konfliktů mezi jednotlivými vrstvami společnosti, se bajka ukázala jako velmi mocná zbraň prostého lidu. Právě boj mezi rodovou aristokracií a širokými vrstvami méně urozených lidí, tvorbě bajek přímo nahrával. A tak nám dodnes může podat podrobný obraz a svědectví o životě utlačovaných

společenských vrstev. Ezop se stal představitelem moudrosti, naproti tomu aristokraté představovali nadřazenost rodové šlechty. I díky tomu je asi nejvýraznějším prvkem ezopské legendy právě střet s delfskými kněžími, představiteli aristokracie, kteří Ezopa svrhli ze skály. Nikterak tím neutnuli vzdor řady řeckých obcí, které nad aristokracií hojně vítězily. To však způsobilo ústup bajky do pozadí, jelikož dále nebylo třeba ji využívat jako zbraně lidových vrstev a stává se tak pouhou školní pomůckou, ke které se ubírají učitelé a budoucí řečníci a využívají ji jako pramen lidové moudrosti, či vhodný text pro základní studium jazyka.

Nejstarší soubor ezopských bajek, o kterém máme zprávy, a který byl s největší pravděpodobností pouze ohlasem předchozí ústní formy, byl seskupen někdy kolem 4. a 3. stol. př. n. l. řeckým filozofem, řečníkem a rétorem Démétriem Falérským. Tento první soubor se stal základem pro všechny následující uvedené pod Ezopovým jménem. Pak tedy rozlišujeme tři základní zpracování. Nejstarší pocházející z 1. - 2. stol. n. l. obsahující kolem 230 prozaických bajek a ostatní, která jsou o řadu století mladší. Tradičně vydání začínají vyprávěním o Ezopově životě.

Ezopské bajky jsou charakteristické vesměs negativním a pesimistickým postojem k životu, silně zde vybočuje individualismus a činnost zacílená výhradně na praxi, nikoli na teorii. Osud si s člověkem denně zahrává a obestírá ho zlo, které je prostoupeno celým světem. Každá jeho snaha je marná, jelikož po velkém úsilí, které na dané činnosti vynaloží, je po zásluze potrestán. Pak zjišťuje, že je na tom ještě mnohem hůře než předtím. Valná většina bajek základního sborníku se nese v tomto duchu.

Jazyk ezopských bajek psaných v próze je hovorový. Tento jev se ukazuje jako velmi jedinečný vzhledem k faktu, že většina děl tehdy podléhala archaizujícím tendencím. Důvodem může být zájem autorů, nám mnohdy neznámých, o srozumitelný jazyk, který upřednostňovali před tehdejšími oblíbenými jazykovými směry.

1.2.2 Phaedrus

V oblasti Říma je třeba zmínit jednoho tvůrce bajek, který se svou tvorbou zapsal do historie tohoto žánru. Je jím Phaedrus (1. pol. 1. stol. n. l.), který si oproti řeckým autorům pochopitelně zvolil jako jazyk ústřední pro svá díla, jazyk latinský. Jedná se o takřka výjimečný doklad latinské lidové slovesnosti. Jakožto učitel-gramatik,

ovlivněný školskou výukou, tvoří stručná, jasná, dynamická díla, ve kterých můžeme nalézt stopy metriky a přílišného, místy až přehnaného puntičkářství.

Vždy doufal, že se mu tak podaří prorazit do vyšších literárních kruhů, avšak takového uznání se mu nedostalo. Čtenářské obci a současníkům byl spíše pro smích. Pod jeho jménem je dostupných asi 134 bajek včetně prologů a epilogů, psaných jambickým senárem² který se měl přiblížit hovorové řeči. O jeho životě se můžeme dočíst přímo v jeho díle, jelikož často uvádí své vlastní názory a postoje. Avšak více informací o autorovi nemáme vzhledem k malému počtu rukopisů, které se dochovaly.

Lze říci snad jen tolik, že světlo světa poprvé spatřil někdy kolem roku 15 př. n. l. Původně byl řeckým císařským otrokem. Do Říma přišel ještě v dětském věku a záhy se mu dostalo latinského vzdělání. Již za vlády Tiberia vydal první dvě knihy a poté se stal obětí intrik Seiana, příčiny svého utrpení. Přesný trest a vinu, která byla na autora svalena, neznáme. Jelikož byl nucen se neustále ucházet o přízeň vysoko postavených osob, v dalších jeho třech knihách není po politických narážkách ani stopy, které se však hojně vyskytovaly v předchozích dvou.

Oproti Ezopovým, jsou Phaetrovy bajky mnohem kratší a jednodušší, což může být pro čtenáře značně nezáživné. Co ale charakterizuje Phaetrovu tvorbu, jsou moralizující aforismy, kterými jeho útvary vrcholí. Sám autor v prologu k 1. knize uvádí:

„Má knížka dvojí přednost má: že budí smích a moudrou radou naznačí, jak život vést.“³

Phaetrovy bajky mají výrazný pesimistický ráz. Líčí v nich temnou tvář světa, který je v rukou mocných, silných a lstivých, kteří neustále utiskují slabší, chudší a nezkažené příslušníky společnosti. Hloupí a vychytralí lidé jsou obklopení přepychem a užívají si své slávy na slunci, kdežto ti talentovaní a oplývající ctností žijí v bídě. Z žen čpí smilstvo a lakota a majitelé statků jsou bezcitní a neurvalí. V tomto prohníleném světě, kde vládne nevděk, láska a přátelství nemá místo, a tak je lepší, aby čtenář neočekával, že přijdou lepší časy. Výjimečně se objevují optimističtější laděné bajky, kde se jeho náhled na svět alespoň na moment mění.

² BAHNÍK Václav, KUTHAN Rudolf, VALEŠ Jiří: Svět ezopských bajek; Praha, Svoboda 1976

³ Jambický senár – někdy uváděný pod názvem jambický trimetr. Jedná se o šest úplných jambických stop, kdy liché stopy mohou být nahrazeny za spondej a prvních pět stop za tribrachys (trojslabičná veršová stopa skládající se ze tří krátkých slabik), ovšem poslední stopa musí být vždy psána v jambu. Používal se v republikánské době pro tzv. paliatu, neboli komedii s řeckým námětem.

Po vzoru Ezopa je jeho básnická řeč spíše prózou. Často vynechává slovesa a hojně užívá synonym, aby zabránil častému opakování slov. Výjimkou nejsou ani metafora a epiteta a další klasické básnické výrazy a obrazy. Odklonů od tradiční básnické tvorby není mnoho, jelikož se autor vyhýbá básnickým volnostem. Avšak, jak již bylo naznačeno, Phaetrovy bajky se v okruhu římských spisovatelů dočkaly přílišných ovací.

1.2.3 Babrios

Zmínme alespoň jednoho z helenizovaných Římanů tvořících bajky. Tím je Babrios žijící v 2. stol. n. l. Věnoval se činnosti vychovatele v jakési královské rodině. Ani jeho básně nám však nenaznačují jeho původ. Dá se říci, že je naprostým opakem Phaetra, jelikož se pohyboval ve vysokých kruzích, a tak jsou jeho bajky také určeny vzdělancům a jejich hodnocení nechává na samotném čtenáři.

Formou jsou Babriovy bajky veršované, složené pokulhávajícím jambickým trimetrem. V porovnání s Phaetrem nalezneme mnohem bohatší stylistické prvky a řečtina je oproti Phaetrově latině vznešenější, ale přesto si uchovává svou jednoduchost. Hlavní rozdíl mezi těmito dvěma autory spočívá v tom, že Phaetrus se soustředil na morální naučení a samotné vyprávění je mělo pouze zobrazovat. Babrios vnímá morální naučení jako tendenci a doplňkový rys, a proto také klade důraz spíše na vypravování. Z údajů o Babriově tvorbě jasně vyplývá, že se jeho bajky těšily velké oblibě.

1.3 Jean de La Fontaine a jeho bajky

Pro začátek by bylo vhodné položit otázku, proč se vlastně Jean de La Fontaine pustil do takového žánru, jakým bajka v době Ludvíka XIV. beze sporu byla. Sám král přijímal hry takových tvůrců, jakými byli například Racine nebo Molière, tak proč by se měl zabývat o útvar, jehož výchovná hodnota je vpravdě sporná?

Antika byla vnímána jako jediný zdroj krásy a pravdy. A klasicismus, jak je známo, se k těmto původním formám umění, navrácí. Jeho odklon od původní tvorby je velkou neznámou. Můžeme se jen dohadovat, proč upustil od dramatu či příležitostných básní, díky jejichž kvalitě si mohl udržovat poměrně hodnotný životní styl. La Fontaine

je vykreslován jako pohodlný snilek, který si zvolil co nejmenší zlo, aby si tak udržel svoji nezávislost.

Na jeho obhajobu je třeba říci, že pokud by tomu tak opravdu bylo, tak by zůstal v pohodlí domova a převzal po otci „řemeslo“ správce místního vévodství a jeho lesů a vod. Samozřejmě i výhodný sňatek s tehdy čtrnáctiletou Marií Héricartovou, pro něj znamenal jistotu po stránce finanční. Tak mohl v klidu věnovat pozornost duševnímu životu, anebo zvolit dočista opačnou variantu a stát se úředníkem, jelikož po studiu práv v Paříži, měl vykonávat funkci soudce. Důvodem tohoto rozhodnutí, tedy nepřijetí ani jednoho z měšťanských povolání, nemohla být jeho pověstná lehkomyšlnost, ale věc značně hlubšího charakteru. Tím byla jeho ctižádost, kterou nejspíš maskoval onou lehkomyšlností, nezodpovědností, lelkováním a jinými nepříliš kladnými vlastnostmi, a pro kterou byl pro všechny, kdo ho znali jen povrchně, tak známý.

O jeho začátcích s bajkou existují dvě teorie. Ta první praví, že se inspiroval verši básníka Marota (23. Listopadu 1496, Cahors – 12. září 1544, Turín, francouzský renesanční básník)⁴, které se k jeho uším donesly v jeho dvaadvaceti letech. Druhá zase, že už za dob studií verše psal podporován svým otcem. Ať už přijmeme jakoukoliv z těchto dvou teorií, podstatnější je, že svůj život poté navždy zasvětil literatuře, což obnášelo i odvrhnutí své rodiny, tedy ženy a syna. Osud mu pak dopřál i velkou dávku štěstí v podobě zámožného mecenáše Fouqueta (Nicolas Fouquet, markýz de Belle-Île, vikomt de Vaux Melun, 27. ledna 1615, Paříž — 23. března 1680, Pignerol, francouzský ministr a vrchní intendant financí v letech 1653 až 1661, za vlády Ludvíka XIV)⁵, který ho přijal do své skupiny umělců.

Jako podmínku pro finanční kompenzaci La Fontainovi uložil čtvrtletní lhůtu na odevzdání čtyř básní. Fouquet byl však v roce 1661 odsouzen k pobytu ve vězení, jelikož upadl v nemilost.

Jednou z La Fontainových vlastností byla mimo jiné ta, že lidem, kteří mu během jeho života pomohli, projevoval nesmírný vděk. Tak byl tedy nadále svému zachránci vděčný a prostřednictvím své Elegie pro nymfy z Vaux, vyjádřil nesouhlas s rozhodnutím krále Ludvíka XIV. Ocitl se tedy společně se svým strýcem Jannartem v dočasném vyhnanství v Limouzínsku. Fouquetovo zatčení znamenalo pro La Fontaina možnost si uvědomit, že literatura, potažmo poezie, může plnit také jinou funkci, než

⁴ [Pozn. http://en.wikipedia.org/wiki/Cl%C3%A9ment_Marot]

⁵ [Pozn. http://cs.wikipedia.org/wiki/Nicolas_Fouquet]

jakou doposud plnily jeho příležitostné sonety a drobné básně. K Ezopovým bajkám se tedy obrací z toho důvodu, že jejich struktura mu umožnila zanést do nich kritický tón směřovaný k největšímu protivníkovi Fouqueta, ke Colbertovi (Jean-Baptiste Colbert - 29. srpna 1619, Remeš – 6. září 1683, Paříž, nejprve osobním sekretářem kardinála Mazarina a po jeho smrti francouzským ministrem financí za vlády Ludvíka XIV. - v letech 1665–1683)⁶. Důkazem o nevraživosti vůči ministrovi Ludvíka XIV. je i prvních šest knih bajek, ve kterých La Fontaine demonstruje svoji nenávist a hněv. Staly se obranou přítele Fouqueta, kritikou ministrovy politiky a útokem na ni. V dnešní době narážky nejsou čtenáři příliš zřetelné, ale v době, kdy měly působit tam, kde jich bylo zapotřebí, nabývaly jistě velkého významu.

Ludvík XIV. nikdy nedokázal zlomit svůj odpor k básníkovi, který natolik popíral protokoly a etiketu tehdejší doby, který svým dílem zpochybňoval a porušoval nastolený řád, nebál se projevit svůj postoj a otevřeně kritizovat jediného vladaře a soudce. To vše ho spojovalo s jeho předchůdcem, tedy Ezopem, který taktéž mluvil za všechny utlačované a ponižované obyvatele, kteří se mohli proti nadřazenosti bránit pouze jedinou zbraní, a to chytrostí. Bajky se tak staly svým způsobem návodem, jak obejít nástrahy, které ukládal pán svým poddaným. Na druhou stranu by nebylo spravedlivé je označit jen za pouhý nástroj odporu. Proto je zapotřebí dodat, že jejich prostřednictvím mohl La Fontaine pokračovat ve svém oblíbeném žánru, jakým byly povídky. Avšak i na smrtelném loži se svých lascivních a nekřesťanských povídek musel za přítomnosti delegace Akademie zříci, aby mohl vykročit na svou poslední cestu.

Bajce zůstal věrný i po neúspěšném pokusu o vrcholná díla dramatická, tedy divadelní hry a také operní libreta. Co je ovšem zajímavostí, je zjištění, že z počtu 243 bajek, celých 156 plní funkci divadelní hry a zbylé bajky lze zařadit do žánrů, v 17. století taktéž hojně užívaných, jako například povídky, epigramy či apologie. V La Fontainových bajkách se nám zobrazuje dvojí aktuálnost. Tou první je ideová, kde se obrací na aktuální dobu a její současné problémy, tou druhou žánrová, která se přidržuje tradiční forem klasicismu. Zaměření bajek se tak během dob měnilo, ale ne tak zájem čtenářů. S postupem času tak i La Fontainovy bajky ztratily onen kritický náboj a došlo k jejich ideovému zobecnění. A tak si můžeme klást otázku, co stojí za nesmrtelností La Fontainova díla. A známe i odpověď. Bylo to zmíněné básnické

⁶ [pozn. http://cs.wikipedia.org/wiki/Jean-Baptiste_Colbert]

umění, které povýšilo obyčejnou didaktickou pomůcku na vyšší žánr. Užívání prostředků poezie a lyrického tónu mu umožňuje lepší kontakt s hrdiny. Neváhá ani vstoupit do děje a vyjádřit svůj momentální názor a postoj. Formou jsou jeho bajky velmi různorodé a rozmanité. Kromě hojně a dokonale využívané metafor, používá ve velkém množství dialog. Tím se nám nabízí další oblíbený prvek, kterým je gradace děje. Často se objevuje vtip a neotálí s uplatněním svého ostrého jazyka. Metrum se shoduje s druhem vyprávění. Tradiční alexandrin střídá s osmislabičným veršem a verši kratšími a ofenzivnějšími. Neopomíná ani rytmus a dokonale pracuje s rýmovým zakončením, které pak propojují promyšlené literární konstrukce. Základem mu je, jak bylo zmíněno výše, ezopská forma, kterou obohacuje o všelijaké epické útvary, avšak ponechává kouzlo a sílu původní ideje. Velkou předností La Fontainovou, je neobyčejná slovní zásoba, kterou se mu může vyrovnat pouze sám velký Molière. Vděčí za ni své orientaci v různých jazykových oblastech. Čerpá z mluvy archaické, technické, z lidového jazyka, nářečí a nebojí se užívat neologismů, které k době nepochybně patří. Vše však působí přirozeně a sebevědomě.

Cílem La Fontainových bajek bylo podle jeho tužeb psát impozantní poezii, která by se co nejrychleji a nejspolehlivěji donesla ke čtenářovým rukám. Přál si osvěžit Ezopovy bajky přidáním humoru, který by vzbuzoval úsměv a dát jim nový punc. Jelikož si byl dobře vědom toho, že čtenáři ve Francii dali především na trendy, byl nucen se neustále přizpůsobovat a obměňovat žánry, vyjadřování, veškeré básnické prvky a zejména pak metaforu. Tradiční mravní naučení se neobjevovalo jen na konci bajky, ale umísťoval ho také doprostřed, na začátek nebo dokonce nechal samotného čtenáře, aby si vyvodil naučení sám. Jeho obava o ztrátu čtenářů tak vyústila v naprosto dokonalou básnickou stavbu. Respekt si zjednal jak mezi čtenáři, tak mezi dobovými umělci. Jak již bylo řečeno výše, bajka se v sedmnáctém století těšila opravdu velké oblibě, dokonce té největší. Mezi La Fontainovy nadšence patřily osobnosti jako Molière, Stendhal, Chateaubriand, Hugo, Balzac, Valéry či Gide. Ale pochopitelně měl i své odpůrce, kteří mu vyčítali pesimismus, morální lhostejnost a cynismus. Mezi ty patřili například Rousseau, Voltaire či Rimbaud.

Je třeba La Fontaina vnímat ne jako teoretika a voluntaristu, ale jako zastávce lidu, který byl nucen bojovat s mnohem silnějšími protivníky, než jsou oni sami. A který na základě empirických zkušeností povýšil chytrost na nejúčinnější zbraň proti moci a násilí.

1.4 Karel Čapek a minibajka v české moderní literatuře

Z české literatury bych chtěla alespoň zmínit jako zajímavost bajky Karla Čapka. Obecně je známo, že v moderní české bajce oproti té klasické, opustili autoři tradiční schémata a upnuli svou pozornost na exotická zvířata jako je tučňák, žirafa, pštros aj. Postavami se také nově stávají neživé objekty. Bajka už není pouze charakteru didakticko-epického, ale mravní naučení je často parodováno či úplně zrušeno. Určitou podobu vidíme v souvislosti s aforismy či pohádkou. Tady je na místě zmínit právě bajky Karla Čapka, které vycházely od roku 1925 do roku 1938 v Lidových novinách. Ve svazku byly vydány posmrtně v roce 1946.

Čapkovy bajky vycházely z charakteristických vlastností zvířat a věcí, které ale nebyly ztotožňovány s vlastnostmi lidskými a byly osamoceny. A tak pravdy nepochází z úhlu pohledu člověka, ale z toho zvířecího či objektového. Vše je pojato humorně a zvířata a věci, jak bylo zmíněno, parodují chamtivost, hrabivost a jiné negativní vlastnosti. Na velmi krátkém prostoru autor humorně popisuje ony špatné charakterové rysy. Odkrývá tak nectnosti, které se ve většině případů schovávají za ctnostnou maskou.

Čapek původně soubor roztřídil na tematické skupiny, a to literaturu, politiku, dějiny, válku a budoucnost. Mnoho bajek je zaměřeno právě na politiku a náboženství, jakožto aktuální problémy tehdejší doby, které přetrvávaly až do dnešních dní. Avšak později přeci jen vyšly v původních celcích prvního časopiseckého uveřejnění. Tak mohou nejlépe demonstrovat časovost, příčinnost a atmosféru doby a její události, ve které tyto bajky vznikaly. Po krátké době nabývaly ironického charakteru a staly se prostředkem jak vyjádřit duševní boj proti nastalé situaci. Čtenář je pak mohl vnímat už jen jako útržkovité záznamy a ostré a stručné poznámky.

2 Osobitost hispanoamerické bajky

Problémem je vždy určit přesné prameny a vlivy, které měly na autorových tématech a dílech podíl. Což je ještě složitější v případě bajek.

Ocitáme se v hispanoamerické oblasti na začátku 18. Století. Tedy v momentě, kdy se objevují první španělsky psané bajky. Otázkou je, do jaké míry jsou tyto bajky původní a na kolik byly ovlivněny předešlými modely. I přesto, že je příslušnost a vymezení tak komplikované, existují jistá data, která nám mohou poskytnout poměrně dobrý podklad pro zkoumání vývoje hispanoamerické bajky.

S jistotou můžeme říct, jak a kdy se dostaly první knihy bajek do hispanoamerické oblasti. Španělská koruna samozřejmě měla veliký zájem posílat knihy do svých kolonií a podpořit tak vzdělanost obyvatel Indií. Stěžejním se stal rok 1531, kdy byl zakázán dovoz knih s milostnou, světskou a historicky nepodloženou tematikou. Tento zákaz, který byl bezpochyby bojem zejména proti rytířským románům, má podle mnohých literárních kritiků podíl na pozdním rozšíření románu v hispanoamerické oblasti. Avšak neměl vliv na rozvoj jiných literárních forem, které byly shledány vhodnými pro politiku kolonizace a evangelizaci oblasti. Mezi nimi, vedle výhradně duchovních rukopisů, zaujímala své místo také bajka. Což dokazuje nález Ezopových bajek, jednoho z nejstarších rukopisů v Novém Španělsku. Tento rukopis v jazyce náhuatl obsahuje kromě svazku básní datovaných od roku 1532 do roku 1597, také Mexické zpěvy/písňe sloužící ke studiu literatury v tomto jazyce. Ale předně obsahuje v indiánském překladu 47 nejznámějších Ezopových bajek s tím, že zvířata typická pro oblast Evropy byla nahrazena místními druhy (např. kojot namísto vlka). Za autora je považován Fray Bernardino de Sahagún vzhledem k tomu, že se v rukopise objevují další díla jako Mexické zpěvy/písňe a Kalendář latinský, mexický a kastilský, která jsou psána s píli jemu vlastní.

Dále je nám známo, že místokrál z Perú, markýz de Castellados-Ríos, rozdělil mezi účastníky šestého zasedání Akademie roku 1709 rozličné Ezopovy bajky, aby je přeložili a okomentovali. Figurovalo zde šest bajek:

- O jelenovi a lovcí (Miguel de Cascante)
- O slavíkovi a krahujci (markýz de Brenes)
- O lišce a lvovi (Juan Manuel de Rojas)

- O kohoutu a perle (Pedro José Barmúdez)
- O liškách (Pedro de Peralta Barnuevo)⁷
- O kozlu a lišce (Jerónimo de Monforte)

Tento záznam nám může sloužit jako důkaz o tom, že po celou dobu působení Španělů v Koloniích byli místní obyvatelé seznamováni s žánrem bajky.

Ve století osmnáctém pod vlivem událostí na evropském kontinentě, vznikají i v hispanoamerické oblasti s drobným zpožděním akademie. Dochází k rozvoji ve výstavbě knihoven a k rozmachu v oblasti tisku a periodik, přičemž vznik těchto dvou institucí se v hispanoamerické oblasti datuje do 16. století. Vytváří se tak vynikající půda pro publikaci bajek a to nejen těch zahraničních, ale také kreolských. Bajka se objevuje v periodikách snad všech zemí od dnešní Kuby, přes Perú, Mexiko, Guatemala až po Argentinu atd. Je zřejmé, že hispanoamerická bajka byla v této době silně ovlivněna evropskou tradicí. Až později pod vlivem politických událostí bajka na hispanoamerickém území nabude rozličných forem a začne se formovat do vlastní, originální a svébytné podoby. Kromě Ezopa a španělských bajkařů, jejichž díla se také podílela na vývoji hispanoamerické bajky, je patrný vliv Francie a to zejména La Fontaina a spisovatele a básníka Jean-Pierra Clarise de Florian.

2.1 Typizace postav

Až potud jsme konfrontovali tvůrce bajek v hispanoamerické oblasti s evropskou tradicí a jejími vlivy. Nyní je však nutné pokusit se vymezit bajku za oceánem jako svébytný útvar. Proto je zapotřebí najít prvky, které jsou pro tuto bajku tradiční a charakteristické a v čem se odlišuje od svých předchůdců a v jakém měřítku. Podstata, jak vdechnout dílům osobitost, spočívá ve vhodném užívání slov a postav včetně jejich charakterů. V tom nám je vhodným pomocníkem tzv. typizace. Typizací se rozumí přisouzení konkrétních vlastností určité postavě, se kterými je pak zobrazována.⁸ Tento prvek se objevuje např. v italské *commedia dell'arte*, kde autoři

⁷ Ve španělském originále, jak ho přeložil Pedro de Peralta Barnuevo je bajka uvedena pod názvem *Fábula de las raposas*, tedy bajka O liškách. Vzhledem k četnosti, s jakou liška vystupuje v bajkách, se mi nepodařilo nalézt Ezopův ekvivalent, proto je překlad pouze bohužel doslovný.

⁸ Ze šp. *tipificación*; CAMURATI Mireya: *La fábula en Hispanoamérica*, Ciudad de México; Universidad Nacional Autónoma de México, Ciudad Universitaria, 1978

vymezovali určité typy postav (např. Harlekýn, Kolombína, Pantalone, Dottore, atd.), díky kterým pak ani nebylo třeba žádného textu a byl tak prostor pro improvizaci, jelikož postavy měly přesně dáno, jak se mají v určitých situacích chovat.

V klasické bajce lev znázorňoval královskou hodnost a moc, liška byla symbolem lsti, osel představoval pošetilost, vlk násilí. A tak vznikl jakýsi katalog postav, který pozdější autoři hispanoamerických bajek shledali příliš strnulým. Někteří z nich trvali na klasické – umělecké kompozici a jiní, například ti, co se pustili do tvorby bajek s politickým podtextem, chtěli spíše podněcovat a kritizovat. Avšak společným zájmem těchto tvůrců bylo užívat jako postav místních tvorů a věcí, tj. vyskytujících se v Novém Světě a přiřazovat jim stálé a trvalé vlastnosti podle místních zvyků. Jejich postup byl jednoduchý a účinný. V žádném případě se však nezměnila podstata bajky. Cílem byla pouze úspěšná typizace postav.

Příklady hispanoamerické typizace postav:

Uvedeny jsou španělské a české překlady.

- mulita = armadillo = pásovec
- hornero = furnarius rufus = furnariida
- terutero = ave fría = čejka
- víbora de cascabel = serpiente de cascabel = chřestýš
- oso hormiguero = mravenečník
- llama = lama = lama
- sijú = mochuelo/búho = sova
- ñandú = rhea = nandu
- cucarrón = coleoptera = brouk

Takových příkladů je opravdu značné množství a to nejen u fauny, ale též u rostlinné říše, které ale neuvádím, jelikož nejsou předmětem práce. Tyto původní názvy mohly sloužit i jako dostatečná zkouška jak rozeznat originální a místní tvůrce bajek od napodobitelů a příležitostných bajkařů. Pozoruhodné ovšem je, že i v Evropě

se najdou díla anonymních autorů, ve kterých jsou popisovány druhy zvířat a rostlin žijící a vyskytující se pouze v hispanoamerické oblasti. Avšak pro tyto autory nemělo užívání těchto lokálních termínů žádnou literární hodnotu. Jednalo se o pouhý výčet. A proto by bylo povrchní omezit užívání těchto termínů pouze na hispanoamerickém území.

To, co je a bylo důležité vést v patrnosti, bylo jednotlivé užívání těchto prostředků. Pouze nahradit jedno slovo druhým by bylo bezpředmětné. Výměna byla účinná jen za předpokladu, že autor podrobil postavu podrobnému zkoumání a uznal, že se jedná o vhodný případ pro aplikaci typizace. Také bylo důležité, aby výsledná bajka navozovala dojem autentičnosti. Čehož dosáhli užíváním lokálních geografických názvů, folklorních a místních zvyků jakými jsou například kohoutí zápasy. Dále zmínkami o historických událostech a odkazy na indiánské obyvatelstvo a mísením nativních prvků s prvky cizozemskými. To, co činí hispanoamerickou bajku opravdu výjimečnou, ostatně jako ve všech ostatních literárních žánrech, je obratnost, s jakou dokáže autor svůj talent uplatnit a dosáhnout tak kvalitního výsledku.

3 Zvířecí pohádka versus bajka a jejich odlišnosti a vztahy

Aby mohla vzniknout samotná hispanoamerická bajka a mohlo se o ní jako o bajce hovořit, bylo napřed zapotřebí evropského vlivu, který se na jejím vzniku podílel. V období předkolumbovské Ameriky nehovoříme o bajce, ale o zvířecí pohádce. Až teprve spojení evropského a hispanoamerického syžetu dalo vzniknout bajce, jak o ní můžeme hovořit dnes. Indiáni, popřípadě přírodní národy hispanoamerické oblasti podléhají tzv. animistickému či totemickému souboru představ, který spočívá ve víře v příbuzenský nebo mystický vztah mezi člověkem a zvířetem, rostlinou nebo jiným magickým předmětem. Pojem totemismus tak označuje pokrevní příbuzenství mezi bratry a sestrami, kteří mají jednu matku, a proto nepřichází v úvahu, aby mezi nimi docházelo ke sňatku. Totem, tj. zvíře nebo zvířecí druh, rostlina nebo jiný přírodní objekt, se považuje za příbuzného, ochránce nebo prapředka a týkají se ho mnohá tabu, např. usmrcování, požívání, dotýkání se.

Je tedy nezbytné pochopit, že indiánské kmeny nevidí rozdíl mezi člověkem a přírodou, která je všudypřítomná. Pro každý jednotlivý kmen je typické chování a řeč lidí, rostlin, zvířat, nebeských těles a různých mytických hrdinů a božstev. A jelikož původní kmeny neoplývají vědomostmi o fyzických a psychologických vztazích mezi věcmi a bytostmi existujícími mimo jejich okruh, posuzují tedy jejich vlastnosti na základě vlastních myšlenek a pocitů. Proto jsou i neživým věcem připisovány lidské vlastnosti a pocity a setkáváme se s lidsky myslícími a hovořícími předměty, nástroji, zvířaty, rostlinami, nebeskými tělesy apod.

Podle Mireyi Camuratiho, tvůrce knihy *La fábula en Hispanoamérica*, by bylo nežádoucí oddělit od hispanoamerické bajky právě zvířecí pohádku, což je nepopiratelné. Před příchodem Španělů na kontinent pohádka logicky nevznikala v kastilštině, ale v jazycích nativních. A protože na prvním místě bylo vždy mluvené slovo, veškerá slovesnost byla tradována ústně. Indiáni byli pověstní svým řečnickým umem a často vznikaly i řečnické školy, kde se hoši učili všem jeho náležitostem. Mluvenému slovu i samotné slovesnosti byla projevoována úcta opravdu nebývalého rozsahu.

Jak je uvedeno výše, zvířata a rostliny měly a stále mají pro indiány, a vlastně nejen pro ně, velký význam. Luis Alberto Sánchez ve své knize *Peruánská literatura* popisuje ony vztahy peruánských indiánů takto:

„Neustále se objevují odkazy ke zvířatům. Ať už domácím nebo neznámým; jejich prostřednictvím jsou vlastnosti zvířat porovnávány s vlastnostmi lidskými; násobí se tak případy, ve kterých je žena přirovnávána k liáně, divoce rostoucí květině, holubici či hrdličce; a muž je pro své schopnosti přirovnáván k lišce, kondorovi nebo pumě.“

constante alusión a los animales domésticos o muy desconocidos; introducción de ellos como término de comparación para las acciones de los hombres; multiplicación de los casos en los que se compara a la mujer con una liana, una flor silvestre, una paloma (urpi) o una tórtola (cuculí); y al hombre, según sus dotes, con el zorro, el cóndor o el puma.⁹

V prostředí ovlivněném jazykem quechua, se objevuje motiv holubice obecně symbolizující smutek a melancholii, které jsou způsobeny odloučením od milovaného hnízda. Znovu se tak potvrzuje intimní vztah mezi indiány a bytostmi a věcmi, které je obklopovaly, převážně se zvířaty, která indiáni považovali za schopná činností a vlastností typických pro člověka nebo minimálně schopná tyto činnosti a vlastnosti zastupovat.

Tento vztah a postoj k přírodě a zejména tedy ke zvířatům je společný pro všechny přírodní národy. Dobrým příkladem, jak si tento vztah představit, pro nás může být ta úplně nejčistší mysl, kterou je bezpochyby mysl dítěte. Již během prvních let lidského života, kdy jedinec začíná vnímat věci a bytosti, kterého obklopují, se učí tyto předměty a osoby rozlišovat a přijímat za své. Vede rozhovory s domácími mazlíčky a zvířaty, s předměty i rostlinami. Není tedy náhodou, že se pohádka a potažmo bajka, během dlouhých století stala prostředkem, jak poučit ty nejmenší z nás. Děti jsou totiž schopné, na rozdíl od dospělých, s maximální přirozeností věřit tomu, že rostliny, zvířata a věci jsou schopné mluvit a vystupovat jako opravdové logicky myslící bytosti.

Indiánská tradice nám tak nabízí vhodný materiál pro další zkoumání vývoje hispanoamerické bajky. Země s velmi silnou indiánskou základnou jako je Guatemala, Perú či Ecuador reprezentují bajky s tradičním a spontánnějším schématem. Oproti tomu země, kde nebyla a není zastoupena indiánská populace v takovém měřítku,

⁹ CAMURATI Mireya: La fábula en Hispanoamérica, Ciudad de México; Universidad Nacional Autónoma de México, Ciudad Universitaria, 1978

tedy Argentina, Uruguay a Chile, je bajka hlouběji propracovaná a často je zaměňována s jinými druhy folklórní tvorby.

3.1 Charakteristiky, vlastnosti a role zvířat vystupujících v bajkách a dalších útvarech

Pokud se zaměříme na role, jaké zvířata zastupují ve zvířecí pohádce a v indiánské bajce, můžeme si povšimnout, že na mocná a velká zvířata vždy vyzrají za pomoci lsti ti nejmenší zástupci zvířecí říše. Jako hmyz či jiné drobné a malé bytosti. Již v hlavní věroučné knize Mayů zapsané v jazyce quiché, kterou je, jak je nám známo Popol Vuh, se dočítáme o komárovi, kterého Hunahpú a Ixbalanqué vyšlou za těmi z Xibalby, aby zjistili předem jejich jména a mohli tak projít zkouškou. Když pak měli jinoši jako další úkol natrhat květiny ze zahrady, kterou nechali pánové bedlivě střežit sýčky, zavolali si na pomoc mravence, kteří nespátrání s pomocí svých kusadel nanosili do čtyř váz čtyři druhy květin, jak si pánové poručili.

V mayské tradici se nám nabízí nepřeborné množství případů, ve kterých slabí porážejí silnější nebo mocnější postavy. Bajka o ještěrovi (ukázka viz. níže) vypráví o závodě, který pořádá Pán lesa. Jednoho dne vyhlásí soutěž o to, kdo porazí v závodě jelena. Žádné ze zvířat se neopováží výzvu k souboji přijmout a závodě se zúčastnit, jelikož se domnívají, že nedokážou konkurovat rychlosti vysoké zvěře. Pouze malý ještěr praví, že je schopný s jelenem závodit a pokud vyhraje, bude odměněn. Pán lesa rozhodne, že jako výhru dostane klobouk. Tak tedy započne závod, a když jelen doběhne do cíle, chce se posadit na lavičku. Jistý si svým vítězstvím však zaslechne ještěra, který ho prosí, aby ho nezasednul. Ještěr poznamená, že dorazil do cíle jako první. Pán lesa pak dá ještěrovi jeho cenu i přesto, že jako jediný zná skutečný důvod jeho vítězství. To jest ten, že celý závod visel jelenovi na ocase. V jednom z mravoučných vyprávění jazyka guaraní O hlemýždi a myši(ukázka viz. níže), se myš vysmívá hlemýždi, že musí neustále nosit svůj dům s sebou. Hlemýžď ale myši s úsměvem odpovídá, že je to jediný způsob, jak se ochránit před zloději jako je ona.

Z bajek psaných v jazyce quechua můžeme zmínit například tu O lišce a opici a O lišce a ropuše (ukázky viz. níže). V té první opice vyzraje nad liškou svým důvtipem, přičemž liška v evropské tradici, jak víme a jak je zřejmé z následujících ukázek, symbolizuje vychytralost a lest. Ještě mazanější opice se lišce ubrání tím, že ji poprosí,

aby podepřela zeď, protože jinak pod jejím tlakem obě zemřou. Samozřejmě když tak liška učiní a nechá opici, aby šla najít nějaký trám, kterým by zeď mohly podepřít. Opice využije situace a nadobro zmizí.

Ve druhé bajce je tentokrát liška napálena ropuchou. Když se liška vychloubá tím, jak dokáže být rychlá a ropucha její chvástání nemůže vystát, souhlasí s tím, že uspořádají závod. Během závodu je liška neustále rozptylována ropuším kvákáním, čemuž pak připisuje svoji prohru a neúspěch v závodě. Pravdou však je, že ropucha požádala pár ze svých přátel, aby se rozestavěli po trati a pokřikovali na lišku, aby ji co nejvíce zmátli.

Pro indiánskou bajku je tedy velmi typické vítězství lsti a prohnanosti slabších nad silou a mocí silnějších. Netradičně tak liška často přichází o svůj charakteristický rys ve prospěch slabších a zranitelnějších jedinců. V klasické, tedy evropské bajce, není toto zakončení tak tradiční, jelikož se objevují bajky, kde sice slabší jedinec vyzraje na silnější svou prohnaností, ale bajka tím mnohdy nekončí a dojde ještě k dalším případným rozuzlením. I tak samozřejmě najdeme mezi indiánskými bajkami tradiční postavení a roli zvířat jako je tygr nebo jaguár, kdy reprezentují své přirozené vlastnosti, které mají být čtenáři popsány. V bajce O lišce a pumě (ukázka viz. níže), kde puma potká lišku ozdobenou chocholem z peří pštrosa, se ale opět dobro přiklání ke straně slabšího jedince. Puma totiž zatouží mít také takovou parádu. A když ji liška upozorní, že je nejprve třeba, aby se jí kamenem proškrábala až k lebce, aby mohla pumě peří vsadit, šelma souhlasí. Potom, co liška dostatečně obrousí hlavu svého nepřítele, ho praští a jednou ranou ho zabije.

V tomto případě opět triumfuje slabší a menší. A pokud budeme respektovat klasické schéma, kdy liška představuje lest, zatímco lev, tygr či jiná šelma sílu a moc, je zřejmé, že velká pozornost je věnována tomu, aby byly co nejlépe charakterizovány vlastnosti jednotlivých druhů zvířat. A tak bylo možné vytvářet příběhy, kde se nám zvířata představují s jejich rysy, které jsou pro ně natolik přirozené.

V tomto případě se indiánská bajka přibližuje klasické řecké bajce, a naopak se podstatně liší od indické, která ve svém mravním úsilí chování zvířat mystifikuje. Mireya Camurati cituje německého lingvistu a romanistu, který rozdíl mezi řeckou a indiánskou bajkou popsal takto:

„V těch nejdokonalejších řeckých bajkách zvířata vystupují a chovají se tak, jak přikazuje jejich zvířecí instinkt. V bajkách indiánských naopak převládá dojem, že

hlavními protagonisty jsou přestrojení lidé například v roli vlka, jehož vlastnosti může ale reprezentovat také osel nebo liška. Pro indiána je důležitý zvířecí aspekt před tím lidským, ale Řek vidí převážně zvířecí pud a vlastnosti v člověku.¹⁰

En las mejores fábulas griegas, los animales actúan y sienten tal y como se desprende de su carácter y constitución naturales; en las fábulas indias, en cambio, se tiene la impresión de que se trata de hombres disfrazados, y que el papel de un lobo hubiera podido ser desempeñado con igual propiedad por un asno o un zorro. El indio ve en el animal sobre todo y ante todo lo humano, mientras que el griego ve preponderantemente lo animal en el hombre.

Domorodec, v našem případě indián, jakožto spřízněnec s přírodou, jejími bytostmi, které se neustále zaobírají potřebou přežít, dodržuje její řád a podstatu, žije s ní v absolutním souladu a reprezentuje její nejpřirozenější stvoření. Dokáže obsáhnout její strachy, víru, smutek i radost, bolest a stesk. Znovu tak vidíme totemický princip, kdy byli indiáni přesvědčeni o svém zvířecím, rostlinném nebo jiném přírodním původu.

3.2 Zrcadlení zvířat v hispanoamerické slovesnosti

Jako úvodní část při zkoumání významu a symboliky zvířat v hispanoamerické bajce bych ráda zmínila báj, kterou zná v různých provedeních až na výjimky téměř celá zeměkoule. A to báj O potopě. Nyní se pokusím převyprávět její obsah.

Jedná se o verzi pocházející z oblasti indiánů selvatické oblasti a v českém překladu Oldřicha Kašpara je známá jako báj *O potopě a stvoření zvířat*.

Báj vypráví o zasažení země potopou v dobách dávno minulých, kdy voda zalila celou zemi a jediné, co zůstalo čnít z vody ven, byl vrcholek hory Krindžidžimbé. Proto se lidé ze tří různých kmenů, Caingáng, Cayorukru a Camé rozhodli, že se pokusí k vrcholku doplatvat a najít záchranu. Aby viděli na cestu a dosáhli cíle, každý z nich držel v zubech doutnající oharek, avšak lidé z kmene Cayorukru a Camé se brzy utopili a jejich duše tak našly útočiště v útrokách hory. Caingángům a hrstce Curutanů se podařilo dosáhnout vrcholu, a tak se po jeho svazích rozmístili. Ti, na které nezbylo místo na zemi, našli místo v korunách stromů. Po několika dnech bez jídla voda stále

¹⁰ Karl Vossler, La Fontaine y sus fábulas (překl. Bajky La Fontainovy)

neubývala, a když už smrt pomalu klepala na dveře, zaslechli zpěv, který se co chvíli přibližoval. Náhle se objevilo hejno sarakur¹¹ nesoucí košíky s hlínou, kterou následně vysypaly do vody, jež lehce ustoupila. Caingángové se jali prosit ptáky, aby svou práci uspíšili, a tak se sarakury daly opět do zpěvu, aby jim šla práce „lépe od ruky“ a poprosily o pomoc kachny. Sypaly zem hlínou tak dlouho, dokud se před nimi neotevřela široká pláň, kde se Caingángové usadili. Avšak ti, kteří předtím zvolili jako své útočiště stromy, se proměnili v *opice*.

Když bylo po potopě i duše Cayorukrů a Caméů zatoužily po pobytu na zemi a začaly hledat cestu z nitra hory. Nakonec oba kmeny vyšly jinou stranou. První z nich procházeli půdou hladkou a rovnou kolem potoka, a proto mají Cayorukrové tak malé nohy a Caméové, kteří během putování hornatou pustinou nenarazili na jediný pramen vody a nohy jim proto opuchly, mají dnes velké nohy.

V té době Caingángové přikázali Curutonům, aby přinesli košíky a nádoby, které v údolí zůstaly. Ti poslechli, ale jelikož byli už příliš líní na to, aby se vraceli zpět na úpatí, tak zůstali dole, a proto se dnes má za to, že jsou to potomci uprchlých otroků. Tedy těch, kteří se v dávných dobách nevrátili ke Caingángům.

Hned první noc, kdy byli Cayorukrové ven z hory, rozdělali oheň. Když plameny přestaly plápolat a zbyly jen uhlíky a popel, vymodeloval z nich šaman *jaguáry* a vypustil je do lesa s příkazem, aby se živilí zvěří a lidmi. Tak jaguáři zmizeli ve tmě. Šamanovi už zbyl pak jen popel, ze kterého stvořil *tapíry* a přikázal jim, ať běží a živí se zvěřinou. Avšak neodvedl příliš dobrou práci a tapírům vytvořil špatné uši, takže mu nerozuměli, co jim to vlastně říkal. Jelikož už měl starosti s modelováním dalšího zvířete, jen podrážděně odsekl, ať běží a živí se výhonky a listím. Tentokrát už tapíři jeho rozkaz slyšeli a vydali se plnit jeho přání, které plní dodnes. S dalším zvířetem však přišlo denní světlo a šaman tak ztrácel svou magickou moc. Proto toto zvíře zůstalo bez zubů, jazyka a drápů a do úst mu kouzelník vložil pouze tenký proutek a řekl, že bude tedy jíst jen mravence. A tak je dnes *mravenečník* tak podivný, protože zůstal nedokončený.

Další noc šaman tvořil nová a nová zvířata, například i dobré *včely*. Ale ani šaman Caméů nezůstal pozadu a dával život svým zvířatům. Těm, která by mohla přemoci zvířata Cayorukrů, tj. *pumu*, jedovaté *hady* a zlé *vosy*. Když měli oba šamani svou práci

¹¹ tohoto ptáka lze spatřit například na území Argentiny, Brazílie či Paraguaye; žije zejména ve vlhkých porostech, tropických a subtropických lesích vysoké i nízké nadmořské výšky a v okolí řek

dokončenou, odvedli zvířata do míst, kde se usadili Caingángové. Během putování se dozvěděli, že jaguáři jsou velmi krvelační a v jejich mordách zemřelo již mnoho lidí. Rozhodli se je tedy zahubit. Když přešli hlubokou řeku po kmenu stromu, šaman Cayorukrů pověřil člena kmene Camé tím, aby zůstal na místě a čekal na jaguáry. A v momentě, kdy vylezou na kládu, aby ho shodil do řeky. Aby se jaguáři do jednoho utopili. Ten poslechl, a když jaguáři vlezli na břevno, urychleně ji strčil do vody. Ne všichni se ale utopili a ti, kteří se nenalokali vody, vylezli na břeh. Zaťali své drápy a vyškrábali se na povrch. Camé je nechal utéci, protože se jich velmi polekal, když tak hrozivě cenili zuby a z hrdel se jim ozýval mohutný řev. Od těch dob se můžou jaguáři pohybovat na souši i ve vodě.

Nakonec oba kmeny došly na území Caingángů a radily se, jak oddat své děti. A tak se stalo, že synové kmene Cayorukrů se oženili s dcerami kmene Camé a synové kmene Camé s dcerami Cayorukrů. Ale ještě zbývalo mnoho svobodných indiánů, a tak jim bylo požehnáno vzít si dcery kmene Caingángů. Proto všechny tři kmeny dnes žijí bok po boku jako přátelé, sestry a bratři.

Na základě této báje je již možné si povšimnout, jaká zvířata a tvorové hráli v životě indiánů významnou roli. Avšak ta zvířata, která se výše objevila, jsou jen zlomkem celkového výčtu zvířat, jaká se v hispanoamerické bajce, pohádce a jiných příbuzných útvarech objevují.

Jako vzor pro výčet božstev a zvířat bych ráda použila výbor z díla Obecná historie věcí Nového Španělska (*Historia general de las cosas de Nueva España*) Fraye Bernardina de Sahagúna, Aztékové promlouvají (*Hablan los Aztecas*), kde jsou podrobně popisována hlavní božstva Aztéky uctívána. Považuji to za velmi kvalitní zdroj pro následné určování ústředních postav hispanoamerické bajky. Popis božstev je doplněný o fakta uvedená v knize Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky – Mexiko a Střední Amerika od autorů Kateřiny Klápšťové a Čestmíra J. Krátkého, kde se nachází popis dalších božstev, která Sahagún neuvádí a která mohou být pro mou práci vzhledem k jednotlivým bajkám důležitá.¹²

¹² Popisy zvířat, jak je uvádí Sahagún jsou vlastním překladem z publikace: SAHAGÚN, Fray Bernardino de. *Historia general de las cosas de Nueva España, výbor Hablan los Aztecas*. Barcelona: Tusquets Editores, S. A. ISBN 84-7223-912-8; Valencia: Círculo de Lectores, S. A. ISBN 84-226-1952-0

Výčet božstev, který je uveden, zahrnuje jejich atributy, oděv, insignie, vlastnosti a samotný smysl, pro který byli bohové uctíváni. Pro nás bude důležitá zvířecí podstata, z jaké bůh vychází a poté jak v bajkách vystupuje, jaké má vlastnosti. A také jak je zpečetěn jeho osud.

Dále je uveden rejstřík zvířat, která vycházejí ať již z předchozího výčtu aztéckých, v několika případech i mayských a dalších božstev, nebo která jsem považovala za důležitá zmínit vzhledem k frekvenci, s jakou jsou v jednotlivých publikacích zmiňována.

Hlavní božstva:

Huitzilopochtli (v náhuatlu Kouzelný kolibřík):

Uctíváný jako hlavní bůh, pro kterého padlo mnoho obětí. Byl velmi robustní postavy a oplýval nezměrnou silou a bojovností. Byl označován za ničitele a vraha jednotlivých menších osad a národů. Ve válce se zjevoval jako živý oheň, jehož se protivníci velice obávali. Jako charakteristický znak sloužila děsivá hlava *draka*, která chrlila z tlamy oheň. Mimo jiné byl obklopen černou magií, tudíž byl schopný proměnit se v jakéhokoliv ptáka či *dravce*. Tohoto bojovníka si lidé pro jeho odvahu a obratnost ve válce velmi vážili. Po jeho smrti byl označen za boha a za oběť jeho uctění padlo nemálo otroků. Oběti byly velmi půvabné a pečlivě nazdobené různými šperky, čímž chtěli boha co nejlépe uctít.

V bajkách se s tímto bohem setkáváme v zastoupení draka nebo ještěra, ptáka či dravce. V jiných žánrech jako například v pohádkách, mýtech, legendách a pověstech v zastoupení slunečního boha.

Obrázek 1 - Huitzilopochtli, Kodex Telleriano-Remensis

Tláloc Tlamacazqui (v náhuatlu zhruba Nápoj země nebo kdo Napájí zem):

Pro nás nejlépe řečeno bůh deště. Uctíván pro svou schopnost snášet na zem déšť, díky kterému mohly růst trávy, stromy, ovoce a mnohá obživa. Mimo jiné sesílal krupobití, hromy a blesky, přiválo vody a bouřky do pozemních vod, řek a moří. Ozdoben byl čelenkou z volavčího peří a vyznačoval se kulatýma očima a tesáky. V rukou třímál hůl, díky které mohl velet dešti a bleskům a hlas měl podobný hromu. Pro nás je ale velice důležité to, že jeho poslem, prostřednictvím kterého se Aztékové snažili na boha působit kouzly, byla *ropucha*.

Ropucha tedy může mít původ od boha deště.

Obrázek 2 - Tláloc, Kodex Ríos

Quetzalcóatl (v náhuatlu Opeřený had nebo také Vzácný had):

Sahagún pojmenovává tohoto boha jako boha větru. Původně se jednalo o toltéckého náčelníka, který byl později jako bůh uctíván. Označení bůh větru získal proto, že zametal cestu ostatním bohům, zejména bohovi deště. Jelikož předtím, než mohlo začít pršet a koryta vod se mohla vodou naplnit, bylo třeba odstranit prach a kamení. Okolo tohoto boha se však traduje mnoho pověstí a mýtů. Podstatné je, že byl označován za jednoho z těch mírumilovných, čímž se často znelíbil těm, kdo uctívali krvavé sluneční božstvo Huitzilopochtliho. Ten byl vždy hlavním bohem. Ozdoben byl

na hlavě mitrou s chocholem z peří, který barevně připomínal tygří srst, hlavu a tělo měl začerněné. V rukou držel předměty nápadně podobné těm biskupským. Proto byl také označován za kněze z chrámu. Aztékové uctívali také ženské hadí božstvo, jímž byla Cihuacoatl (v náhuatlu Žena-had).

Překlad jeho jména napovídá, že v dílech by mohl být zobrazován jako had.

Obrázek 3 - Quetzalcoatl, Kodex Borbónico

Vedlejší božstva:

Ahuitzotl nebo Ahuizotl (bájně aztécké zvíře, pomocník božstva):

Jednalo se o pomocníka významného božstva Tláloca, uvedeného výše, které žilo v jezerech. Bylo zobrazováno s dlouhým ocasem, ostrými zuby a s chápavou přední tlapkou. Jeho zvykem bylo stahovat lidi pod hladinu a vykousávat jim oči, požírat nehty apod. Mimo jiné se jednalo i o aztéckého vládce v období od roku 1486 do roku 1502.

Zde by bylo vhodné zmínit a objasnit pojem Ixiptlatl (v náhuatlu „převtělení“ či „zahalení tváře“). Podle Aztéků to byl moment zázračné přeměny, kdy se z vládce či z jiného člověka (zejména to byli muži a ženy předurčení k oběti) stávalo božstvo,

do jehož hávu a atributů se oblékl. Božstvo nenapodoboval, ani nehrál či předstíral, on se jím skutečně stával.

Z tohoto popisu bych usoudila, že v bajkách se může jednat o krokodýla.

Obrázek 4 - Ahuizotl

Itzpapalotl (v náhuatlu Obsidiánový motýl):

Jedná se o jedno z nejstarších božstev toltécko-aztéckého panteonu, jehož pohlaví nám ale není známo. Jisté však je, že toto božstvo symbolizovalo obětní nůž técpatl. Zároveň bylo jedním z božstev válečných, tudíž provádělo kult slunce.

Zde je symbol zřejmý. Pokud na něj v bajkách narazíme, bude zobrazen jako motýl.

Obrázek 5 - Itzpapalotl, Kodex Borgia

Zde si připomeňme, že v předkolumbovské Americe hrají zvířata důležitou roli v myšlenkovém světě animistických společností, stejně jako u tzv. vrcholných kultur, tj. u Aztéků, Mayů a Inků. Jsou součástí vysoce propracovaného náboženského systému.

Obecné charakteristiky a vlastnosti zvířat:

Had – jakožto posvátný princip zaujímal jedno z nejvýznamnějších míst v panteonech a rituálech Mezoameriky a to jak ve směru duchovna, tak v obrazové podobě. Symbol hada byl velice úzce spjatý s proměnami bohů. Jako příklad nám může sloužit výše zmíněný aztécký bůh Quetzalcóatl nebo mayský Kukulcan, tedy Opeřený had. Prvky, s jakými byla hadí těla zobrazována, tj. rozeklaný jazyk nebo oči, se objevují také u zapoteckého Cocija (božstvo deště), mayského Kinich Ahau (v mayštině doslova Pán slunečního oka) nebo u aztéckých božstev Coatlicue (v náhuatl Hadí sukně) a Mixcoatl (v náhuatl Mlžný had nebo Had z mraku). Otevřená hadí tlama měla symbolizovat lůno, ze kterého v indiánských mýtech pocházely božské bytosti a samotný had se zjevoval v obětním dýmu jako zastoupení božského přízraku. Pojmenování hada nese pátý den jak v mayském, tak aztéckém posvátném kalendáři. Předlohami pro znázornění hada se stala řada druhů, které ve Střední Americe žijí. Ať už škrtiči nebo jedovatí plazi. Nejčastěji a s největší přesností byl znázorňován chřestýš. Velké oblibě se těšil zejména z toho důvodu, že své kořisti požírá v kuse celou a druhým důvodem byl fakt, že se v určitých pravidelných cyklech svlékají z kůže. Had je tak předně významným symbolem pro znovuzrození a transformaci, které jsou stěžejním motivem mezoamerické kosmologie.

Obrázek 6 – Kukulcan

Obrázek 7 - Cocija

Jaguár – jako šelma, která v oblasti Mezoameriky patří mezi nejsilnější a nejobávanější, ztělesňoval mocnou sílu. Jaguár v pozici boha vystupoval v panteonech, mýtech, legendách a bájích ve všech mezoamerických civilizacích. Oči těchto šelem, které mocně svítily, byly metaforou pro sluneční energii po západu slunce, kdy například v mayských představách Slunce vstupovalo do podsvětí. Ve stavu oné transformace, mohli tak mayaští vládci získat pověstnou sílu jaguára. Oblečení vytvořené z jaguáří kůže vyjadřovalo stupeň moci panovníků. Nám jsou velice známé olmécké sochy a reliéfy tzv. jaguárodla (bytost spojující v sobě zvířecí a lidské prvky), což je považováno za úplný vrchol uctívání kultu jaguára. Olmécké umění ale nespojovalo člověka pouze s jaguárem, ale také s jinými zvířaty nebo různá zvířata mezi sebou navzájem. Můžeme tak nalézt spojení jako jaguár-pták, jaguár-pták-kajman, jaguár-kajman-ryba nebo kajman-člověk.

Obrázek 8 – Jaguárodla

Jelen – toto zvíře mělo v kulturách Mezoameriky kromě ekonomického významu také význam náboženský. Dodnes je jeho maso považováno, stejně jako v dobách minulých, za hodnotný obětní dar kladně přijímaný bohy. Jeho kůže nejen, že sloužila jako materiál pro výrobu kožených váčků, ale také byla využívána pro výrobu stránek

do kodexů. V mytologii je spíše v ústraní a vystupuje jako atribut bohů lovu. Ale mayské malby ho vykreslují také jako zachránce.

Kajman – v případě kajmana hovoříme o dodnes stále hojně uctívaném predátorovi, který se v domorodé Mezoamerice vyskytoval a stále se vyskytuje. Jeho vzezření a zejména pak hřebenovitá záda a jemu přirozené vodní životní prostředí vedly k rozšířené symbolice, kde je kajman označován jako hornatá zemská pevnina plující po moři.

Kolibřík – pták uctívaný velkou řadou středoamerických národů. Jak již víme, byl symbolem ústředního aztéckého boha Huitzilopochtliho.

Motýl – v aztécké tradici byl spojován s božstvy Xochipillim (v nahuatl Mladý pán květů) a Xochiquetzalem (v nahuatl Vzácný květ), která symbolizovala život, veselí a krásu, ale také s božstvy smrti, jak je naznačeno u tzv. motýlího chleba, který se pojídal výhradně při pohřbech. V tradici toltécké se motýl stal symbolem války.

Orel – převážně v toltécké a aztécké tradici orel představoval Slunce při jeho dennodenním putování po obloze. V aztéckém okruhu byl spojován s hlavním bohem Huitzilopochtlim. Přední bojovníci toho boha se též nazývali „Orlové“ a „Jaguáři“ (viz. výše)

Pes – v předkolumbovských dobách byl hladkosrstý nebo bezsrstý pes bohatým zdrojem obživy, ale také figuroval jako společník a pomocník. Pes byl však v mytologii jako pro Maye tak Aztéky důležitou bytostí, jelikož obě tyto civilizace věřily, že díky svým mimořádným schopnostem je pes schopný svému pánovi sloužit i po smrti a provázet ho tak na cestě podsvětím. A pomoci mu překročit vody, které oddělují svět živých

od říše mrtvých. Jako důkaz nám mohou posloužit příklady z předklasického období, kdy byla do hrobek kromě lidských těl ukládána také těla psů.

Tapír (uvádí Sahagún) – v těchto končinách ho nazývají tlacaxólotl. Říkají, že jeho maso je lepší, než maso ostatních zvířat, dokonce i lepší než člověčí.

Tygr (uvádí Sahagún) – je vznešený a nazýváme ho princem a pánem ostatních zvířat. Je chytrý a prozíravý, připomíná svým chováním kočku a práce mu nevoní. Příliš o sebe dbá a často se koupe. Živí se jinými druhy zvířat např. jeleny, králíky atd. Loví v noci,

protože i za tmy má dobrý zrak. Před lovci neutíká, naopak se k nim přiblíží a upřeně se na něj dívá. Když se lovci podaří tygra zabít, někdy s sebou pak nosí jeho kůži. Část jako čelenku a část na hrudi, také ocas, drápy, srdce, tesáky a čenich. Prý pak nabudou na síle a odvaze a dokážou polekat případného nepřítele.

Želva – oba druhy želv, tedy mořská i říční, vystupovaly v mytologii Mezoameriky jako symbol vodního živlu. Mayové klasického a poklasického období spatřovali v želvím krunýři povrch zemský a Aztékové měli za to, že si na želvě postavila svůj příbytek bohyně Chalchiuhtlicue (v náhuatl *Vzácná sukně* nebo *Nefritová sukně*), vládyně řek, jezer a moří, žena Tláloc.

4 Budoucí formování bajky v hispanoamerické oblasti

Po příchodu Španělů do hispanoamerické oblasti již můžeme s jistotou bajku nazývat bajkou. Evropský syžet se smísil s místním doposud ústně tradovaným a můžou vznikat nové, i když už ne tak osobité příběhy. Evropané přinášejí vlivy a především tradice, které jedinečnost místního folkloru do velké míry mění. Na druhou stranu bajky dostávají písemnou podobu a jsou tak přístupné širokému spektru lidí.

Co je ale pro bajku společné bez ohledu na původ, je častý politický záměr. 19. století nabízí bajce a jejím tvůrcům kvalitní prostředí pro její rozvoj. Mnoho z bajkařů tvořících na hispanoamerickém území s postupem času vykazovalo velký zájem o politickou situaci na daném území. Byli považováni za rozhodné a vášnivé patrioty. Výčet by byl opravdu dlouhý. Můžeme zmínit např. Dámasa Antonia Larrañagu, který se osobně zúčastnil bojů za nezávislost v oblasti Río de Plata. Či kubánský autor Francisco Javier Balmaseda nebo mexický bajkař José Joaquín Fernández de Lizardi. Někteří autoři pak zastávali významné politické funkce.

Je zřejmé, že pozdější války za nezávislost a občanské války měly obecně na tvorbu v této oblasti značný vliv. Jak jsem již předoslala v úvodu práce, o dalším vývoji by bylo třeba pojednávat v následném pokračování. Vzhledem k množství politicky motivovaných autorů na hispanoamerickém území. Bajka vždy byla prostředkem, jak vyjádřit nesouhlas vůči nastoleným režimům a dávala možnost vyjádřit kritický postoj, aniž by přímo jmenovala cíl, na který byla zaměřena. Ale měřítko, v jakém autoři v hispanoamerické oblasti používali bajku jako prostředek, jak vyjádřit nesouhlas, je příliš velké na to, aby tato práce dokázala obsáhnout veškeré stěžejní informace a především díla.

5 Ukázky textů

5.1 Indiánské bajky

Aztécký okruh

Holubice

Ostatní ptáci vypráví o holubici, která má jméno podle zvuku „huilo“, který vydává, když otevře zobák. Tedy „huilota“.

Pravili ptáci: „Pojďme kopat, abychom našli vodu a mohli se napít.“ A protože se holubice cítila příliš vznešená a byla líná, ptákům, kteří ji zavolali, se jen vysmála a řekla: „Udělejte si to sami!“ a jistě, že nešla ostatním pomoci.

Když pak ptáci vodu opravdu našli, každý měl právo se napít, jak mu jen bylo libo. Ale naši nafoukanou a veledůležitou holubici, které se nechtělo jít s ostatními kopat, nenechali napít se ani doušku vody. A proto od té doby pouze v noci a potají chodí holubice pít vodu. A tomu, kdo se chová stejně nafoukaně jako ona, říkáme „huilota“.¹³

La huilota

Y el nombre que tiene de "huilota", está tomado de la voz que dice "Huilo". Cuentan de esta paloma, que le dijeron los demás pájaros:

- Anda, vayamos a cavar para que bebamos agua.

Y que ella se sintió muy principal, y era muy perezosa, y no más se rió de los que la llamaban y les dijo:

- ¡Qué vaya la gente!

Y ella, naturalmente, que no fue.

Y cuando hubieron hallado el agua, todo el mundo tuvo derecho de ir a beber, con toda su tranquila voluntad. Pero a la fachendosa e importante que no quiso ir a cavar juntamente con los demás, tampoco la dejaron ir a beber en unión de ellos. Ésta es la razón de que ella solamente de noche y a hurtadillas va a beber agua, y de allí se le puso nombre y le llaman a aquella que se siente tan grande la "huilota", porque decía "¡Ma hullos!" (¡Que vayan!)

A. M. Garibay K., Historia de la literatura náhuatl, Primera parte. Etapa autónoma: de C. 1430 a 1521, p. 484

¹³ Všechny ukázky ve španělském originále, včetně uvedených autorů, zdrojů a zařazení, pocházejí z titulu CAMURATI Mireya: La fábula en Hispanoamérica, Ciudad de México; Universidad Nacional Autónoma de México, Ciudad Universitaria, 1978; veškeré ukázky přeložila z originálu autorka práce

Kojot

Jednou takhle krácel muž a došel až k rozlehlé louce, kde mu cestu zkřížil kojot. Jakmile muž kojota uviděl, naznačil mu, aby šel blíže. Když užaslý poutník došel až k němu, spatřil hada, který se mu ovíjel okolo krku. Muž si pomyslel: „Komu z těch dvou pomohu?“ Vzal tedy do ruky hůl. Takovou, která se dobře ohýbá a praštil s ní kojota a doufal, že trefil i hada. A tak se stalo a had se z kojota sesunul k zemi. Načež se kojot vydal vlastní cestou. A když se trochu nadýchal čerstvého vzduchu, s chutí se rozeběhl a po dvou skocích už byl v kukuřičném poli. Pak se vrátil se dvěma pávy v tlamě a pohodil je před svého zachránce a vyzval muže: „Vezmi si je!“ Jindy zase přišel k pánovu domu, podruhé, když ho potkal na cestě, přinesl mu krocana a potřetí mu zase nechal na dvorečku další dva pávy.

A pokud jde o kojota, je vděčný a stále se nám snaží ukázat svou dobrou stránku.

El coyote

Y en cuanto al coyote, es agradecido. Suele ser amante de mostrar su gratitud aún a nosotros.

Iba un hombre de paso y llegó a un ancho prado en que se le puso en el camino al robusto varón aquel un coyote. No bien lo vio éste, comenzó a hacerle señas con la mano para que se acercara. Y cuando el caminante quedó asombrado y pensaba qué sería aquello, se encaminó hacia allá y va viendo: Una serpiente estaba enroscada en el animal, en su pescuezo estaba bien tendida; era de las llamadas "serpiente de la sementera".

En su interior pensaba el hombre:

- ¿A cuál de los dos daré ayuda?

Tomó entonces una vara, de esas que fácilmente se doblan, que son elásticas y con ella dio de golpes al coyote, porque la culebra no se dejaba ver. Luego dejóse caer la culebra. Con lo cual se fue su camino el coyote, y cuando ya cobró un poco de aliento, echó a correr con todas sus ganas, y de dos brincos se metió por una milpa.

Luego vino trayendo en el hocico dos pavones, que echó ante el que lo había librado y con el mismo hocico le hacía la seña, como diciendo: - ¡Cógelos! En otra ocasión fue a su casa, y cuando lo encontró por el camino le ofreció una guajolota, y en otra ocasión le dejó en el patio de su casa dos pavones.

M. Garibay K., Historia
de la literatura náhuatl,
pp. 484-485

Okruh Guaraní

Šnek a myš

Myš se smála, až se za břicho popadala. Když se jí šnek zeptal, proč se tak směje, ta zlomyslnice odpověděla: „Přijde mi legrační vidět někoho, kdo si vyjde na procházku s domem na zádech.“ Na to šnek odpověděl: „Jen se směj, hlupačko. Upozorňuji tě, že tudy prochází Kapitán X' (zde se jedná o jméno žháře). Tato slova zapůsobila na agresivních vos a myš vypálila plná úzkosti zachránit svůj opuštěný domov.

„Obezřetnosti není nikdy dost, když se žije mezi zloději, proto je dobré nosit si svůj domov stále s sebou.“

Yatytá (el caracol) y Anguyá (el ratón)

-¿Sabes, compadre, que esta siesta sorprendí a Yatytá (el Caracol), en ecalorada disputa con Anguyá (el Ratón), en la carretera vecina?

"Anguyá reía, apretándose el vientre. Y cuando Yatytá preguntó la causa de aquella risa, el malvado replicó: 'Me da gracia ver a cierta gente que sale de paseo con la casa a cuestas'. A lo que Yatytá respondió: 'Ríete, incauto. Te advierto que anda por aquí el capitán X' (aquí el nombre del incendiario). Estas palabras produjeron el efecto de un enjambre de avispas agresivas. Anguyá salió corriendo, ansioso de salvar su hogar abandonado.

.....
"Cuando se vive entre ladrones, la prudencia aconseja salir con la casa a cuestas."

J. Natalicio González,
Ideología guaraní, pp.
60-61

Jaguár a liška

Jednou jaguár potkal lišku a chtěl ji sníst. Tak liška pravila takto:

„I kdybys mě snědl, brachu, stejně by ses dostatečně nenasytil. Nech mě jít zjistit, kde pobývají tapíři.“

„Tak dobrá“ pravil jaguár.

Tak se liška vydala hledat tapíry a také je našla. Přiběhl i jaguár a povalil na zem jednoho z nejtlustějších tapírů. Liška chtěla také okusit toho samého tapíra, na kterém si pochutnával jaguár. Ten se ale nechtěl rozdělit a řekl:

„Máš smůlu, ale nezbylo mi nic, než močový měchýř.“

A tak liška měchýř nafoukla a vysušila ho na slunci. Když už ho shledala opravdu suchým, jala se do něj chytat mouchy. Tolik much nachytala! Uvězněné mouchy nadělaly takového hluku, jako by štěkala celá smečka psů. Pak přivázala váček plný much jaguárovi na ocas a pravila:

„Slyšíš ten hluk? Myslím, že jsou to psi, kteří se blíží k nám.“

Jaguár napnul slechy a přesto, že ten zvuk dobře slyšel, nedbal slov lišky a nepřestal jíst.

Tak liška spustila takto:

„Poslouchej, bezpochyby už opravdu přicházejí.“

A tak se jaguár rozeběhl. Když si myslel, že je dostatečně daleko, zastavil se. Stále však slyšel psí štěkot. Tak se rozeběhl znovu a běžel ještě dál. A znovu neomylně slyšel přibližující se psy. Potřetí se rozeběhl, aby doběhl zase dál a zastavil se celý uřícený a unavený. Připravil se tedy k boji. Situace vypadala bledě. Vrátil se kousek zpět a stále slyšel štěkot psů. Udělal to ještě dvakrát a pak se zastavil. Bez pohnutí se zaposlouchal do zvuku, který ho celou dobu pronásledoval. Pak zjistil, že zvuk, který se tolik podobal psímu štěkotu, byl bzukot much uzavřených ve váčku. Tak se vydal zpět tam, odkud běžel.

Když se po dlouhém putování oba znovu spatřili, pravil jaguár:

„Tentokrát tě opravu sním!“

„I kdybys mě snědl, brachu, dostatečně by ses nenasytil.“ Řekla liška. „Najdu ti cestu, kudy chodí lidé a kde si na ně budeš moct počíhat.“ Řekla.

„Dobrá, tedy.“ Odpověděl jaguár.

A tak liška odešla hledat. Když objevila to správné a dostatečně rušné místo, vrátila se sdělit tu skvělou zprávu jaguárovi. Liška si přisedla k jaguárovi a společně číhali na vhodnou oběť.

Po dlouhém čekání řekl jaguár: „Vypadá to, že někdo přichází.“

„Půjdu se podívat.“ Nabídla se liška. A opravdu viděla tři přicházející chlapce.

„Ano, měl jsi pravdu, někdo přichází.“ Pravila.

„Mám správnou polohu?“ Zeptal se jaguár.

„Ještě počkej.“ Pravila liška. „Ti, kteří přicházejí, jsou ještě chlapci. Ne muži.“

A tak jaguár na chlapce nezaútočil a nechal je odejít.

Po dalším dlouhém čekání řekl tygr: „Myslím, že někdo přichází.“

„Půjdu se podívat.“ Znovu nabídla liška.

„Ano, měl jsi pravdu, někdo přichází.“

„A teď už mohu zaútočit?“ Řekl tygr.

„Ne, ještě ne.“ Odpověděla opět liška. „Tento muž už je příliš starý.“

Protože to byl opravdu stařík, ani tentokrát mu nezastoupil cestu a nechal ho jít.

Znovu nastalo nekonečné čekání a jaguár pravil: „Zdá se, že někdo přichází.“

„Půjdu se podívat.“ Řekla liška.

Tentokrát se blížil muž s lukem doprovázený třemi psy.

„Teď je tvá chvíle, přichází opravdový muž.“ Pravila. Ten tygra jistě zabije.

„Připrav se a čekej!“ Prikázala mu liška.

Psi se přibližovali k místu, kde číhal jaguár a jednohlasně štěkali. Jaguár se děsivě rozeřval. Jakmile muž jaguára uslyšel, přiběhl k místu, odkud se řev ozýval. Pak se napřímil a zasáhl ho železným šípem a pak znovu a znovu, dokud se jaguár neskácel k zemi.

Stalo se tak, jak si liška přála.

Z této bajky vychází rčení: *Ponte bien al acecho*. Což v přeneseném slova smyslu znamená: *caza es la ciencia*, tudíž *lov je věda*.

El jaguar y el zorro

Dicen que el jaguar se encontró con el zorro. Quiso comerse al zorro; por consiguiente, habló así (éste):

-Aunque me comieras, no te hartarías; déjame ir a buscar donde abundan los tapires, mi abuela – dijo.

-Bien – dijo el tigre.

Se fue el zorro a buscar; encontró un lugar en donde abundaban los tapires.

Se fue el jaguar y derribó uno de los más gordos. El zorro quería comer de lo que comía el jaguar; no queriéndole dar:

-Tírame aunque no sea más que la vejiga – dijo.

Ésta la infló el zorro y la sacó al sol; hallándose seca, cazó moscas y las cargó en ella, innumerables moscas cargó. Presas las moscas en la vejiga, producían un ruido semejante al de numerosos perros ladrando al unísono. Ató a la cola del jaguar la vejiga con las moscas dentro, y hecho esto habló así:

-Presta atención a aquel ruido; se trata, sin duda, de perros que se nos vienen encima. A raíz de esto, el jaguar prestó atención, pero, no obstante haber oído, siguió comiendo.

Entonces el zorro habló así:

-Presta atención, pues ahí vienen, sin lugar a dudas.

A raíz de esto, echó a correr el tigre. Habiendo corrido lejos, hizo alto para escuchar: oíase aún, indiscutiblemente, el ruido de perros que venían. Por consiguiente, volvió a correr nuevamente; se fue más lejos y, volviendo a escuchar, oyó el ruido indiscutible de perros que venían.

Por consiguiente, volvió a correr; se fue lejos; de nuevo paró; hallándose cansado, se dispuso a luchar: se presentaban mal las cosas.

Haciendo alto, se volvió hacia atrás, escuchando de nuevo detrás suyo el ladrado de los perros. Por consiguiente, de nuevo se dio vuelta; nuevamente detrás suyo se escuchaba el ladrado de los perros. Fue entonces que, sin mudar

de lugar y mirando disimuladamente hacia atrás, descubrió que el ruido que semejaba el ruido de perros era producido por las moscas encerradas dentro de la vejiga. Habiéndose ya alejado mucho de su presa, se retiró del lugar sin rumbo fijo.

Después de mucho tiempo, volviéronse a ver (el jaguar) y el zorro. En dicha ocasión, le dijo:

-Ahora sí te comeré – dijo.

-Aunque me comieras, no te hartarías, abuela – dijo el zorro – ; déjame más bien ir a buscarte un camino donde puedas acechar (la presa); un camino de hombres – dijo.

-Bien – dijo el tigre.

Se fue el zorro en busca de un camino; encontró un lugar muy transitado y, en consecuencia, volvió a contárselo a su abuela. Luego fueron a acechar; en cuanto al zorro, se apostó cerca de su abuela.

Después de una larga espera:

-Parece que ya vienen – dijo el tigre.

-Déjame mirar a mí – dijo el zorro.

Mirando, vio a tres muchachos que venían: tres venían.

-Ya vienen – dijo.

-¿Estoy esperando en posición ventajosa? – preguntó el jaguar.

-Espera aún – dijo el zorro – ; los que vienen todavía no son hombres; son solamente futuros hombres – dijo.

No los detuvo, por consiguiente; fueron pasando y se alejaron los muchachos sin detenerse.

Después de larga espera, nuevamente:

-Parece que ya vienen – dijo el tigre.

-Déjame mirar a mí – dijo el zorro.

-Ya vienen – dijo.

-¿Estoy acechando bien? – dijo el tigre.

-Todavía no – volvió a decir – ; el que viene ha dejado de ser hombre.

Por tratarse ahora de un anciano que venía, habló así.

Nuevamente no lo atajó, dejándole pasar.

Después de otra larga espera:

-Parece que vienen – dijo el tigre.

-Déjame mirar a mí – dijo el zorro.

En esta ocasión vio que venía uno con arco; venían, además, tres perros.

-Ahora sí que viene un hombre – dijo.

Porque ahora venía aquel que fatalmente iba a matarlo.

-Ponte y espera – dijo.

Los perros ya venían acercándose al lugar donde estaba el tigre; ya ladraban a unísono. En cuanto al jaguar, rugía de una manera espantosa. Al oírlo, se acercó corriendo el dueño (de los perros).

Al llegar, y al erguirse contra él el jaguar, le hirió con flecha de hierro; le volvió a herir; le volvió a herir nuevamente, derribándolo muerto.

Por haber deseado el zorro que así ocurriera, solamente cunado venía uno que llevaba orco dijo: Ponte bien al acecho.

L. Cadogán, La literatura de los guaraníes, pp. 134-136

Mayský okruh

Jak ještěr získal hřebínek

Jednoho dne Pán lesa svolal všechna zvířata, která mohou běhat a řekl jim: „Pojďte sem, mé děti, rád bych vám něco sdělil.“ Když byli všichni na místě, odvedl je na pastvinu a promluvil k nim takto: „Svolal jsem vás, abych zjistil, kdo z vás je schopn jako první doběhnout ke stromu¹⁴ na konci této cesty. Je odsud vzdálený jednu míli. Ten, kdo dosáhne cíle jako první, dostane cenu. Všichni se postavte sem. Až napočítám do tří, vyrazíte a na konci se dotknete kmene stromu. Je tam lavička, na kterou se posadí první z vás, kdo bude v cíli nejrychleji.“ V tom ale liška Pánovi lesa odpověděla: „Můj pane, jak ale máme předběhnout jelena? Ty snad nevíš, že je mnohem rychlejší, než my ostatní? Běhá přeci tak rychle¹⁵. Všechny nás nechá pozadu. Nemáme dost rychlé nohy, abychom mu stačili, natož abychom ho předběhli.“ Králík zase promluvil takto: „Liška má pravdu.“ „Tak, tak.“ Přitakávala ostatní zvířata. Dokonce i hadi, kteří se pohybují jako blesky po nebi, řekli: „Je to tak, náš pane. Žádný z nás není schopný překonat v závodě jelena.“ Ale pak mladý ještěr seskočil z větvi¹⁶ k nohám Pána lesa a řekl: „Pane, jakou odměnu mi dáte?“ A ten odpověděl: „Když vyhraješ, dám ti na hlavu klobouk, aby každý hned viděl, že jsi porazil jelena.“ Všechna zvířata se smála, až se za břicho popadala, když viděla ubohého ještěra, jak mluví s Pánem lesa. „Co si o sobě myslíš?“ Ptali se. „Copak se zbláznil? Kdo mu co nakukal?“ Ještěr ale na ostatní spustil: „Zmlkňte, zlomyslníci! Vy možná máte z jelena strach, ale já ne. Dokážu vám, že to zvládnou. Myslíte si, že jsem maličký. Ale i když opravdu jsem maličký, tak vás přesvědčím o tom, že si klobouk zasloužím.“

„To se na to tedy podíváme, to se podíváme!“ Pronesla zvířata jednohlasně. „Tak se tedy na to podívejme.“ Zvolal Pán lesa. „Teď už ale mlčte. Pojď sem, jelene. Postav

¹⁴ Ve španělském originále bajky je strom uveden pod výrazem pich, což v mayštině označuje strom guanacaste, tedy národní strom Kostariky [<http://cs.wikipedia.org/wiki/Guanacaste>]

¹⁵ Ve španělském originále uvedeno jako "corre como el mosón". Výraz pochází taktéž z mayštiny a podle kontextu jsem si dovolila ho přeložit tak, jak je výše uvedeno.

¹⁶ Ve španělském originále uvedeno jako "ramas de katsim". Jedná se o další výraz pocházející z mayštiny. Pravděpodobně se jedná o druh akácie, konkrétně z lat. *Acacia gaumeri*, v mayštině Box katsim.[http://www.cicy.mx/Documentos/CICY/Sitios/Biodiversidad/pdfs/Cap7/06%20Plantas%20melife ras%20_melisopalinologia.pdf].

V překladu uvádím pouze větve vzhledem k obtížnosti určení lokálních výrazů.

se zde. Pojd' sem také, ještěre a postav se vedle jelena.“ Tak ještěr poslechl a řekl Pánovi lesa: „Žádám pouze jednu věc.“

„A to?“ Odpověděl mu. „Žádám, aby všichni zavřeli oči, než závod odstartuješ.“

„Dobře, maličký.“ Souhlasil Pán lesa a otočil se na ostatní zvířata: „Až napočítám do tří, všichni zavřete oči. Kdo neposlechne, bude potrestán. Rozuměli jste?“ A začal počítat: „Jedna, dvě, tři.“ A závod začal. Když zvířata otevřela oči, na cestě byla vidět jen mračna prachu. Pán lesa se vznesl do vzduchu, aby byl u cíle dřív a viděl dobře, kdo vyhrál. Když jelen uběhl kus cesty, pomyslel si: „Proč tak chvátám? Ten nešťastník ještěr jistě zůstal pohřbený v prachu, který jsem rozvířil kopyty při startu. Ubožáček!“ Když šťastně doklusal ke stromu, Pán lesa byl na místě a měl pusku roztaženou od ucha k uchu. Jelen se podíval na lavičku a hbitým skokem k ní vyrazil, aby se posadil. Ale než tak stačil učinit, hlas ještěra ho donutil poposkočit. „Pozor, jelene, nebo mě zasedneš! Koukej se odsud pakovat, byl jsem tu dříve!“ Jelen nevycházel z údivu. Nezmohl se ani na slovo a jen se chvěl. Zostuzen odcházel pryč a pomyslel si:

„Jak to ten ještěr dokázal?! Nejspíš má v sobě d'ábla!“

Pán lesa celý rozesmátý přišel k ještěrovi, a dokud ostatní zvířata dumala nad tím, co se asi tak stalo, pravil: „Velice dobře, ještěre! Opravdu jsi mazaný. Tady je tvá odměna.“ A položil ještěrovi na hlavu klobouk.

Od té doby ještěr nosí hřebínek, protože před tím tomu tak nebylo.

Jen Pán lesa věděla, že ještěr seděl na lavičce dříve než jelen jen díky tomu, že celý závod visel jelenovi na ocase.

Cómo obtuvo su cresta el basilisco

Cierto día el Dueño de los Bosques llamó a todos los animales que podían correr y les dijo: "Venid aquí mis hijos, quiero explicaros algo." Cuando todos estuvieron en su presencia los llevó a una sabana y les habló: "Os he llamado para deciros que quiero ver cuál de vosotros es capaz de llegar el primero junto a un grande pich que se encuentra a un lado de este camino. Corriendo iréis. El pich dista de aquí una legua. El que llegare primero recibirá un premio. Colocaos aquí todos. Cuando cuente hasta tres, arrancaréis para seguir hasta el tronco del pich. Allí he colocado un banco para que se siente el primero que llegue."

He aquí que el gran zorro replicó al Dueño de los Bosques: "Mi señor, ¿cómo piensas que sea posible que podamos pasar en carrera al gran venado? ¿Acaso no ves que él es muchísimo más veloz que nosotros? Él corre como el mosón. Todos quedaríamos atrás. No tenemos bastante poder en los pies para llegar antes, ni siquiera para llegar al mismo tiempo que él." El conejo por su parte habló de esta guisa: "Es verdad lo que dice el señor zorro." "Así es, así es", corearon los otros animales. Hasta las serpientes que corren como pasa el rayo

por los cielos, dijeron: "Así es, nuestro señor; ninguna de nosotras sería capaz de pasar en carrera al gran ciervo."

Pero un joven basilisco se dejó caer desde las ramas de un katsim a los pies del Dueño de los Bosques y le dijo: "Señor, ¿qué premio darías?" Éste le respondió: "Si tú lo ganases te colocaría en la cabeza un sombrero para que se viese que tú pasaste en carrera al ciervo." Todos los otros animales riéronse cuando vieron al pobrecillo basilisco hablarle al Dueño de los Bosques. "¿Qué se cree? – dijeron – ¿se le ha trastornado la cabeza?" ¡Qué oíría el diablillo de lagartito! Éste comenzó a vociferar dirigiéndose a los otros animales: "¡Cerrad la boca, malvados! Vosotros tenéis miedo del ciervo, yo no. Quiero demostraros de lo que soy capaz. Yo soy pequeñín, así me veis. Sin embargo, veamos si porque soy un pequeñín no puedo hacerme acreedor a un sombrero." "Veámoslo, veámoslo!", dijeron todos los otros animales a una sola voz. "Veámoslo!", exclamó el Dueño de los Bosques, agregando: "Cerrad la boca. Ven, gran ciervo. Estáte aquí. Ven acá, pequeño basilisco, colócate a la vera del ciervo." Entonces el basilisco, obedeciendo, preguntó: "Solamente pido una cosa." "Habla", le fue respondido. "Lo que pido es sólo esto: haz que cierren los ojos, cuando arranquemos." El Señor de los Bosques respondió: "Bien pequeño lagarto", y agregó dirigiéndose a los demás animales: "Cuando yo cuente hasta tres, todos vosotros cerraréis los ojos. Aquel que no lo hiciere así, será castigado. ¿Habéis oído?" Y comenzó a contar: "Uno, dos, tres", y la carrera dio principio. Cuando los otros animales abrieron los ojos, no vieron sino una polvareda en el camino. Ni el Dueño de los Bosques estaba allí. Se había marchado por los aires para llegar antes que nadie y ver quién ganaría. El venado, cuando había corrido buen trecho, pensó: "¿Para que e apresuro tanto? El infeliz basilisco seguramente quedó sepultado en el polvo que removí con la pezuñas al dar el salto inicial. ¡Pobrecillo!" cuando llegó trotando y feliz junto al pich el Dueño de los Bosques estaba allí sonriente. Miró el banco en el cual se sentaría, y presto fue a posarse en él. Pero no acababa de hacerlo cuando la voz del basilisco le hizo saltar más allá del banco. "¡Cuidado, que me aplastas, gran ciervo! ¡Quita, que yo llegué antes que tú!" Se volvió el ciervo sorprendido. Ni pudo halbar, sólo temblaba. Avergonzado se marchó pensando: "¡Cómo lo hizo este basilisco! ¡Creo que tiene al diablo metido en el cuerpo!" El Dueño de los Bosques riéndose se acercó al basilisco, en tanto que uchos otros animales estaban ya contemplando lo que sucedía, y le dijo: "¡Muy bien, lagartito! Mucho es tu entendimiento. He aquí el premio que ganaste." Y le colocó en la cabeza un sombrero. Desde entonces, el basilisco lleva cresta, porque antes de esto no la llevaba. Solamente el Dueño de los Bosques sabía que el basilisco se sentó en el banco antes que el ciervo, porque vino colgado del rabo de éste.

A. Barrera Vázquez,
Recopilación de cuentos
mayas, pp. 31-35

Okruh Tehuelches

Liška a puma

Jednou se puma potkala u stohu sena s opravdu půvabnou liškou. Nemohla si nevšimnout, že má na hlavě překrásný chochol.

„Jakou hezkou ozdobu máš, přítelkyně! Jak jsi ji udělala?“ ptala se šelma.

„Úplně jednoduše. Škrábala jsem si hlavu pazourkem, a tak jsem si tam pak mohla vpravit toto krásné pštrosí peří.“

„To je úžasné! Také bych to chtěla zkusit. Pomohla bys mi?“

„Bude mi potěšením.“

A tak liška začala pumě škrábat hlavu až k lebce, dokud to nebylo natolik, aby mohla pudu zabít pazourkem jednou ranou.

A tak puma zemřela.

El zorro y el puma

Un Puma se encontró al linde de un pajal con un Zorro muy donoso.

Es de advertir que éste tenía un vistoso copete en la cabeza.

- ¡Qué lindo adorno llevas, amigo mío! ¿Cómo lo has confeccionado? – habló la fiera.

- Muy sencillamente: raspeme la cabeza con un pedernal, y luego ingroduje en ella las lindas plumas de avestruz.

- ¡Qué admirable! Yo deseo someterme a la misma prueba.

¿Quieres tomarte la molestia de hacerlo por mí?

- De mil amores.

Y el zorro comenzó a raspar el cráneo del Puma hasta que lo hubo adelgazado lo suficiente para quebrarlo de un solo golpe de pedernal.

Y murió el Puma.

R. J. Payró,
La Australia argentina,
p. 98

Okruh Quechua

Liška a opice

Jednou se liška trýzněná hladem rozhodne, že sní opici. Ta šibalka ale začne tak křičet, že přivolá tygra. Připlíží se k lišce zezadu. Vystrašená liška se otočí a opice využije situace a uteče. Rozzuřená liška se rozhodne ji za každou cenu vysлідit. Po pěti dnech ji najde, kterak podpírá zeď a opice říká:

„Obě nás ta zeď rozmáčkne a umřeme. Půjdu tedy pro trám a ty si stoupni místo mě.“

Liška skočí opici na špek a zatímco podpírá zeď, opice zmizí. Po nějaké době si liška uvědomí, že ji opice napálila a odběhne ji znovu hledat. Když se lišce podaří ji vyčenichat, opice se znovu podvodně brání, ale liška je tentokrát neoblomná a nehodlá se vzdát, dokud nedosáhne svého. Nakonec začne opice předstírat, že

kope jámu, kde by se mohla ukrýt před ohnivým deštěm, který má podle orla brzy přijít. Vyděšená liška přemlouvá opici, aby jí přenechala svůj úkryt a rychle ji zasypala. Opice si pospíší, aby své pronásledovatelce vyhověla a tak se definitivně zachrání.

El zorro y el mono

El Zorro atormentado por el hambre decide comerse al Mono, el cual, astuto e ingenioso, grita que detrás viene el Tigre; asustado el Zorro mira atrás y entre tanto ha desaparecido el Mono. Furibundo el Zorro se lanza en busca de su presunta víctima y da con ella al cabo de cinco días. El Mono aparece apoyado como puntal contra una pared y le dice:

Nos ha de aplastar el muro
y moriremos los dos.
Por una viga iré yo
y tú ponte en mi lugar.

Obediente el otro queda apuntalando la pared y el Mono desaparece. Después de mucho esperar, el Zorro se da cuenta de que ha sido burlado y parte nuevamente en busca de la presa, dando al cabo con ella. El Mono se defiende con un nuevo engaño; pero la persecución del Zorro es tenaz y no se detiene hasta encontrarlo. Finalmente el Mono simula cavar una fosa para enterrarse mientras pase la lluvia de fuego que anuncia el Águila, y que no tardará en caer. Atemorizado el Zorro insinúa a su presa que le ceda la fosa y lo entierre sin pérdida de tiempo. El Mono se apresura a complacer a su perseguidor, y de esa manera se salva definitivamente.

J. Lara, La poesía
quechua, pp. 88-89

Liška a ropucha

„Tak jako já, nikdo nedokáže běžet. Právě mě honilo pět čoklů a zvládl jsem je levou zadní. Co bys sis asi tak ty počala v takové situaci?“ Řekla liška ropuše.

„Pane lišáku, možná byste se neměl tak vychloubat a chvástat, protože bych si nejspíš troufnula s vámi závodit.“

„Nešťastnice! Nedokážeš nic víc, než skákat na jednom místě a ani se z něj nehneš. Vysmáli by se mi, kdyby mě viděli, jak závodím s tebou. Ale jak chceš, ať je po

tvém. Ale vyženu ti z hlavy ten ztřeštěný nápad, aby ses alespoň nafoukla méně, až budeš kvákat.¹⁷

„Ach, ty hrdopýšku! Je pravda, že já kvákám, ale ty zase štěkáš. Jaký rozdíl je v naší promluvě! Mě poznají, ale neutíkají přede mnou, ale kdo by nevzal nohy na ramena, když se vaše „kar-kar“¹⁸ rozléhá po kopcích a roklemi? Ach, ty vychloubačný zloduchu!

„Nech už těch urážek, mezi slušnými lidmi se dají rozdíly vyjádřit i zdvořile.

Jsi připravená závodit, létavice?“

„Je-li tomu tak, nashledanou zítra.“

Druhého dne se ropucha dostavila v doprovodu sličného psa nazývaného Yanajaracha v roli soudce a liška poprosila dravce zvaného Agroi¹⁹, aby jí byl svědkem.

Když bylo odstartováno, liška vyrazila plnou rychlostí skrz křoví a travou, ale po tom, co uběhla kousek závodu, zaslechla ono povědomé kvákání.

„Ropucha se přibližuje.“ Hubovala si liška a dala se do spěchu. Ale pak znovu: „Kvák.“ A další a další ropuší kvákání, následovalo další: „Kvák, kvák.“ Až bez dechu dorazila do cíle, kde znovu slyšela: „Kvák.“

Zahanbená liška se vymlouvala, že se jí zamotaly nohy do trávy, ale ten skutečný důvod byl dočista jiný.

A jak to tedy bylo?

Prohnaná ropucha rozestavěla v trávě po celé trase své chasquis²⁰ tak, aby zůstali neodhaleni a přikázala jim, aby začali kvákat ve chvíli, kdy se liška přiblíží. A tak každá nafoukaná liška má svou škodolibou ropuchu.

¹⁷ Pravděpodobně se jedná o Ropuchu obrovskou, lat. *Bufo marinus* [http://cs.wikipedia.org/wiki/Ropucha_obrovsk%C3%A1], která má svou domovinu právě v Jižní a Střední Americe. V ohrožení se nafoukne, aby vypadala větší, a tak se uchránila před predátory.

¹⁸ Výraz pro liščí „štěkot“.

¹⁹ Druh dravce živící se ropuchami a hady. [(Agroi: ave de rapiña que no se alimenta sino de sapos y culebras); CAMURATI Mireya: La fábula en Hispanoamérica, Ciudad de México; Universidad Nacional Autónoma de México, Ciudad Universitaria, 1978]

²⁰ Mladíci, kteří sloužili v incké civilizaci jako doručovatelé zpráv. Museli být fyzicky velmi zdatní, protože často byli nuceni absolvovat velmi náročnou a dlouhou trasu. [<http://es.wikipedia.org/wiki/Chasqui>]

El zorro y el sapo

-Como yo nadie corre; acaban de perseguirme cinco rangalidos perros y me veo aquí como si tal cosa hubiera acaecido. ¿Qué sería de ti en un percance análogo al que acabo de pasar?, decíale cierto Zorro a un Sapo.

-Señor Zorro, es preciso no ser tan jactancioso ni alabarse tanto, que, acaso, me atrevería a apostarle una carrerita.

-¡Desgraciado! Tú no haces otra cosa que saltar en el mismo sitio y no avanzas. Se burlarían de mí al verme disputando a correr contigo. Pero voy a darte gusto quitándose de la cabeza tan descabellada pretensión, a fin de que te inflés menos cuando gritas.

-¡Ah señor orgulloso! Yo grito en verdad, pero vos ladráis. ¡Qué diferencia existe en nuestra voz! A mí me conocen y no me huyen; pero ¿quién no se ahuyenta cuando ¡car...car!, vaga usted por lomas y quebradas? ¡Ah demonio de carcaria alabancioso!

-Déjate de insultos que entre personas decentes se arreglan las diferencias con buenas palabras. ¿Estás dispuesto, señor volador, a portarte?

-Sí, es así, hasta mañana.

Al día siguiente se presentó el Sapo con un hermoso perro llamado Yanajaracha cono juez y el Zorro suplicó a un Agroi le sirviera de testigo.

Dada voz la partida, el Zorro salió a todo escape por sobre las yerbas y malezas; pero no bien había recorrido un corto trayecto cuando oye que gritan ¡huac!

-Se me ha adelantado el Sapo, murmuraba el Zorro, y apura; mas un nuevo ¡huac! Y otro y otros más, y seguía el ¡huac! ¡huac! del Sapo, hasta que sin alientos llegó a la meta, donde le repetía: ¡huac!

Avergonzado el Zorro confesó la partida, excusándose con que se le habían enredado las piernas en las yerbas; pero que era otra cosa tratándose de correr cerro arriba.

¿Cómo sucedió esto?

El asunto Sapo había apostado en toda la travesía de trecho en trecho a manera de chasquis a sus compañeros ocultos bajo la yerba, con la consigna de dar la voz a medida que notaran se iba aproximado el Zorro.

Para un zorro sabiondo hay un sapo malicioso

A.Vienrich, Fábulas quechuas,
pp. 35-37

5.2 Ezopovy bajky

Liška a hrozny

Když uviděla hladová liška, jak z révy pnoucí se po stromě visí hrozny, chtěla se k nim dostat, ale nebylo to možné. Šla od nich pryč a pro sebe si povídala: „Jsou nezralé.“

Tak i mezi lidmi někteří, když nejsou schopni dosáhnout úspěchu, protože jim chybí síla, svádějí vinu na okolnosti.²¹

Jelen a lev

Jelen trápený žízní přišel ke studánce. Když při pití spatřil ve vodě svůj obraz, byl pyšný na své parohy, na jejich velikost a rozvětvení, za své nohy se však styděl, že jsou tenké a slabé. Ještě o tom přemýšlel, když tu se objevil lev a hnal se na něho. Jelen se dal na útěk a měl před ním velký náskok, neboť jelení síla je v nohách, lví v srdci. Dokud byla krajina holá, byl jelen stále napřed a byl v bezpečí, když se však dostal na místo porostlé lesem, zapletly se mu parohy do větví, on nemohl utíkat a lev ho dostihl. Když jelen viděl, že ho čeká smrt, říkal sám sobě: „Já chudák, zachraňovalo mě to, o čem jsem myslel, že mě zradí, a hynu vinou toho, čemu jsem tolik důvěřoval!“

Tak často v nebezpečí přátelé podezřívaví se stávají zachránci, a ten, komu se silně věřilo, zradí.²²

²¹ BAHNÍK, Václav, KUTHAN Rudolf, VALEŠ Jiří. Svět ezopských bajek. Přel. Václav Bahník, Rudolf Kuthan, Jiří Valeš. Praha: Svoboda, 1976. ISBN 25-136-76.

²² BAHNÍK, Václav, KUTHAN Rudolf, VALEŠ Jiří. Svět ezopských bajek. Přel. Václav Bahník, Rudolf Kuthan, Jiří Valeš. Praha: Svoboda, 1976. ISBN 25-136-76.

Kůň a osel

Jeden člověk měl koně a osla. Jednou na cestě řekla osel koni: „Odeber mi trochu nákladu, chceš-li, abych zůstal naživu.“ Kůň však neposlechl. Osel padl únavou a bylo po něm. Pán všechno naložil na koně, dokonce i oslovu kůži, a tu kůň s nářkem volal: „Já nejubožejší ze všech! Co se to mně nešťastnému stalo? Protože jsem nechtěl vzít malé břímě, nesu teď všechno a kůži navíc.“

Bajka ukazuje, že budou-li se silní dělit se slabými o povinnosti, udrží se v životě jedni i druzí.²³

Mravenec a chrobák

V letní době mravenec chodil po polích a sbíral zrnka pšenice a ječmene, aby si našetřil potravu na zimu. Díval se na něho chrobák a divil se, že je tak pilný a dře se v době, kdy ostatní tvorové nechávají všechnu námahu stranou a odpočívají. Mravenec na to tentokrát neřekla ani slovo, ale později, když přišla zima, když lijáky spláchly všechn trus a chrobák k němu přišel hladový a prosil ho o trochu potravy, tehdy mu mravenec řekl: „Milý chrobáku, kdyby ses byl namáhla tenkrát, když ses mi posíval, že se dřu, měl bys teď co jíst.“

Tak lidé, kteří v dostatku nemyslí na budoucnost, trpí při změnách poměrů nejvíc.²⁴

²³ BAHNÍK, Václav, KUTHAN Rudolf, VALEŠ Jiří. Svět ezopských bajek. Přel. Václav Bahník, Rudolf Kuthan, Jiří Valeš. Praha: Svoboda, 1976. ISBN 25-136-76.

²⁴ BAHNÍK, Václav, KUTHAN Rudolf, VALEŠ Jiří. Svět ezopských bajek. Přel. Václav Bahník, Rudolf Kuthan, Jiří Valeš. Praha: Svoboda, 1976. ISBN 25-136-76.

5.3 La Fontainovy bajky

Lišák a hrozny

Šel lišák Gaskoněc (i Normand'an moh být) a hladem mřel. Tu vysoko kdes na terase uviděl hroznů několik, jichž povrch rudl v matné kráse. Rád by je chytráček spořádal k snídani, však tuze vysoko mu visí. „Jsou zelené,“ hned dí. „Ať vandráci je sní.“

Není tak líp než stýskati si?²⁵

Liška a čáp

Kdys kmotra lištička se plácla přes kapsu a oběd zchystala, zvouc mistra čápa k hodům. Však chudý stůl ten měl daleko do kvasu: ta panička místo všech chodů měla jen polévku. Tak skromně žila si. Tu trochu polévky dala do ploché misky. Svým dlouhým zobanem čáp nemůže z ní jísti a ona zhltně ji, dřív než on okusí. Aby se pomstil za to pokoření, čáp lišku zakrátko zve k sobě k pohoštění. „Přijímám,“ pravila, „vždyť mezi přáteli obřadnost na místě už není.“ Když přišel čas, přiběhla k obydlí, kde mistr čáp ji slíbil hostit. Těší se z jeho zdvořilosti, z toho že včas jí oběd dá. Teď jenom dobrou chuť. Tu věru liška má. V duchu se raduje, když cítí vůni masa, a tušíc pečení, nad hostinou už jásá. Prostřeno, ale Bože, jak! Do lahví skleněných, jež úzká hrdla mají a kam svým zobanem se dostane jen pták, však liščí čumák ne. Ten sotva se dnes nají. Tak kmotře lišce nezbylo než jít zpět k samotám s ohonem svěšeným, se srdcem plným ran, jak kdyby slepice jí byly napráskaly.

To platí, taškáři, i vám: každý se jednoho dne spálí.²⁶

²⁵ LA FONTAINE, Jean de. Bajky. Přel. Gustav Francel. Praha: Mladá fronta, 1979. ISBN 23-033-79.

²⁶ LA FONTAINE, Jean de. Bajky. Přel. Gustav Francel. Praha: Mladá fronta, 1979. ISBN 23-033-79.

5.4 Bajky Karla Čapka

a) Zvířecí

Liška

Všechno živé se dělí na tři druhy: na nepřátele, na konkurenci a na kořist.²⁷

Ropucha

Pokrok? To se rozumí, že je pokrok. Na příklad já jsem bývala pouhý pulec.²⁸

Jestřáb

Cože, ukrutnost? Boj o život, pane, je vždycky legální.²⁹

b) Politicky motivované

Autoritativní vláda

Poroučí vám, co chci, ale poroučím, protože vy chcete.³⁰

²⁷ ČAPEK, Karel. Bajky a podpovídky. Praha: Levné knihy, 2000. ISBN 80-86425-16-9.

²⁸ ČAPEK, Karel. Bajky a podpovídky. Praha: Levné knihy, 2000. ISBN 80-86425-16-9.

²⁹ ČAPEK, Karel. Bajky a podpovídky. Praha: Levné knihy, 2000. ISBN 80-86425-16-9.

³⁰ ČAPEK, Karel. Bajky a podpovídky. Praha: Levné knihy, 2000. ISBN 80-86425-16-9.

Vůdce

Přírodní síly budou od nynějška podřízeny mně. Nařizuju všem tělesům kolmý pád!³¹

Stavební komise

Vaše jeskyně je zdravotně závadná. Vniká do ní vzduch.³²

Čtyřicet pět popravených

Podle vlastního doznání se pokoušeli poškodit sluneční dráhu.³³

c) Politicky motivované skrze zvířata

Mšice

Paní sousedko, je na světě nějaká spravedlnost? Překážím já někomu? Stojím někomu v cestě? Sedím si zticha na spodu listu, vidět mě není, slyšet mě není, krčím se ve svém koutečku jako dušička, hledím si svého, jen svá vajíčka snesu a s lístku na lístek se tichounce přestěhuju – říkám vám, paní, já nic s nikým nemám, nederu se do popředí, do ničeho se nepletu, a přece mne Člověk, ten surovec, ten Herodes, nenávidí a potírá!³⁴

³¹ ČAPEK, Karel. Bajky a podpovídky. Praha: Levné knihy, 2000. ISBN 80-86425-16-9.

³² ČAPEK, Karel. Bajky a podpovídky. Praha: Levné knihy, 2000. ISBN 80-86425-16-9.

³³ ČAPEK, Karel. Bajky a podpovídky. Praha: Levné knihy, 2000. ISBN 80-86425-16-9.

³⁴ ČAPEK, Karel. Bajky a podpovídky. Praha: Levné knihy, 2000. ISBN 80-86425-16-9.

5.5 Porovnání stylů

Z předchozích ukázek je zřejmé, že platí rčení „jiný kraj, jiný mrav“. Ezop a jeho řecká bajka, je pravděpodobně nejryzejší a nejreprezentativnější forma bajky samotné. Obsahuje všechno, co by bajka obsahovat měla, včetně mravního ponaučení, které z ní vyplývá. V průběhu čtení již směřuje k samotnému jádru a mravní naučení je logickým vyústěním.

La Fontaine je ve svém vyprávění mnohem poetičtější, jak jsme si vysvětlili v úvodu práce. To, co Ezop dokázal napsat ve čtyřech řádcích, La Fontaine vyjádří na mnohem větším prostoru. Jeho styl je barvitější, ale stejně jako Ezop směřuje ke zdárnému a naučnému konci, ze kterého taktéž vyplývá jasný záměr jednotlivých bajek.

Karel Čapek je v porovnání s předchozími dvěma autory naprosto odlišný. Zmínili jsme, že Čapkovy bajky svou formou připomínají spíše aforismy, což se nám také v ukázkách potvrzuje. Přesto je ale zřejmý útok na soudobou společnost. Zejména v těch případech, kdy je kritika pronášena ze zvířecích úst. Čapek dává svým bajkám výjimečnost. Mravní ponaučení zmizelo, ani zvířata nemají lidské vlastnosti, nechovají se tak. Pouze tlumočí autorovy názory a kritizují tak dobovou společnost a morálku.

Podstatné jsou pro nás ale ukázky hispanoamerické bajky. Příklady, které jsme v této práci uvedli, bezpochyby charakterizují jedinečnost a osobitost tohoto žánru v hispanoamerické oblasti. Nejen, že se absolutně liší forma, jakou jsou psány, ale především jak působí celkově na dojem čtenáře. Zatímco Ezopovy a La Fontainovy bajky mají jasné uvedení do kontextu, vývoj a směřují ke zřejmému cíli, bajky hispanoamerické mají naprosto rozlišnou kompozici. Máme hlavní postavy, které znázorňují určité vlastnosti, stojí proti sobě síla a lstivost či slabost, průběh bajky je také více méně zřejmý. Co je ale absolutně rozlišné, je závěr. Neobsahují v takové frekvenci mravní ponaučení, jako tomu bude u bajek například z 18. století. Jsou to totiž původně ústně tradované slovesnosti, které měly poučovat a nabádat k tomu, jak by se lidé měli chovat, ale nemůžeme hovořit o nějaké přehnané didaktice. Ezop poučuje a nabádá. Indián vypráví.

Závěr

Cílem této bakalářské práce nazvané *Symbol a význam zvířat v hispanoamerické bajce* s přihlédnutím k předhispánské tradici bylo podat přehledný obraz o bajce jako literárním žánru, o jejím vzniku, historii, nejvýznamnějších tvůrcích evropské oblasti, ale i o raritě tohoto žánru v české literatuře v podobě minibajek Karla Čapka. Poté jsme se přesunuli do hispanoamerické oblasti a pokusili jsme se vymezit bajku na tomto území jako svébytný žánr a konfrontovali jsme ho s tradicí evropskou.

V první kapitole jsme vymezili termín bajka, určili její funkce a oddělili ji od podobných útvarů, které by bylo snadné s bajkou zaměňovat, jako jsou například přísloví či úsloví. Stručně jsme nastínili její základní rysy, postavy, které v ní vystupují a popsali jsme její formu, rozsah a cíl, k jakému směřuje. Zmínili jsme také ostatní druhy slovesnosti, které bajka ovlivnila a po jejichž boku se v průběhu staletí vyvíjela.

I když se přesný vznik bajky nedá s jistotou určit, pro evropskou tradici jsme se rozhodli uvést jako stěžejní pramen bajkovou základnu Blízkého Východu, odkud se šířila dál do Evropy a především do Řecka a Říma.

Bezpochyby nejstěžejnějším obdobím, jak jsme během práce zjistili, bylo pro formování bajky období antiky. Z tohoto období pochází největší velikán a tvůrce bajek, Ezop, tedy Aisópos. Aby bylo srozumitelné a jasné, co vedlo tohoto autora ke tvorbě bajek, bylo nutné zmínit jeho životní osud, který ho značně ovlivnil. Kdyby byl jeho život zasazen do bohaté třídy obyvatel, jistě by nebylo vzniklo tak hodnotné dílo, jakým jeho bajky bez nejmenších pochyb jsou. Uvedli jsme přibližnou dataci nejstaršího souboru ezopských bajek a stručně popsali jejich obsah a jazyk, v jakém jsou psány.

V období antiky jsme zůstali ještě se dvěma autory, kteří se v Evropě podíleli na formování bajky. Byli jimi Phaedrus, jehož bajky se i přes jejich neoddiskutovatelnou hodnotu, netěšily takové oblibě jako bajky Ezopovy. Do Říma jsme zavítali díky jednomu z helenizovaných autorů, Babriovi. I jeho tvorbu jsme se pokusili popsat a porovnat ji zejména s tvorbou Phaetrovou. Nalezli jsme několik rozdílů, především rozdíl jazykový, který se u obou autorů lišil svou kvalitou a přednesem. I pro kvalitu Babriova jazyka byly jeho bajky u veřejnosti oblíbenější.

Evropskou tradici jsme završili popisem bajek La Fontainových. Taktéž bylo třeba určit původ tohoto autora a nastínit jeho životní peripetie, abychom pochopili lépe jeho styl vypravování a vůbec zájem pro tvorbu takového útvaru, jakým jsou bajky. Je asi jen stěží pochopitelné a velmi překvapující, že byl schopen opustit rodinu jen proto, aby se mohl věnovat naplno literatuře. Ale v průřezu literární historií bychom jistě našli mnoho autorů, kteří zvolili stejnou cestu a nedbali morálních zásad. V jeho literární dráze byl hojně podporován svým mecenášem Fouquetem, kterého zastihl neblahý osud, jak jsme se ostatně dozvěděli a jeho zatčení se tak stalo pro La Fontaina způsobem, jak vyjádřit proti tomuto aktu nelibost. Prostředkem vyjádření se mu stala bajka, o které jsme zjistili, že byla vždy vhodným nástrojem, jak kritizovat nevhodné postupy zejména nadřazených vrstev společnosti. Přesto již víme, že i přes svůj kritický záměr, byly jeho bajky velmi poetické a že La Fontaine dbal na dokonalou formu, se kterou se v co nejkratším čase měly bajky dostat k rukám čtenáře.

Z prostředí nám nejbližšího jsem si dovolila uvést příklad z díla Karla Čapka. Nikoli proto, že by jeho bajky měly pro tuto práci stěžejní význam, ale proto, abych demonstrovala drobný příklad toho, že i na našem území vznikaly osobité bajky. A tou bezesporu Čapkovy minibajky jsou, i když nereprezentují ono tradiční schéma. Avšak jejich funkce je totožná s funkcí některých bajek La Fontainových či Ezopových. A to vyjádřit svůj postoj vůči soudobé společnosti.

Následně jsme přikročili k jádru práce a to k vymezení osobitosti hispanoamerické bajky. Především bylo důležité zmínit onen mezník v historii, který dal bajce označení bajka. Tím nemyslím nic jiného než příchod Španělů. Zmínili jsme, že v předkolumbovské Americe se veškerá slovesnost tradovala ústně, jelikož nebylo písma, které by všechny projevy zaznamenalo. Ano, můžeme říct, že Mayové měli své obrázkové písmo a i ostatní kultury našly způsob, jak zaznamenat všemožné skutečnosti. Ale nemůžeme hovořit o písmu jako takovém a o svazcích knih, které známe z Evropy. Víme tedy, že mluvit o bajce jako o literárním žánru v tomto období, by bylo nesprávné. Proto v předkolumbovském období nemůžeme hovořit o výskytu bajky, ale pouze o výskytu zvířecí pohádky, která má s bajkou shodné rysy. Termín bajka můžeme začít používat až v momentě, kdy se americký syžet smísil s evropským, a bajky tak mohly být zapisovány a následně čteny a předčítány.

Dalším ze stěžejních momentů práce je pojem typizace. V momentě, kdy se hispanoameričtí zapisovatelé bajek dostali k jejich tvorbě, zjistili, že je třeba dosadit do bajek zdejší tvory a rostliny, jelikož ty, o kterých se dočetli v ezopských bajkách, se v oblasti nevyskytovali. Nikterak se přitom nezměnil příběh. Bylo třeba také dosadit místní zvyky a tradice, aby bajka získala lokální charakter.

Než jsem mohla provést výčet božstev a zvířat, což bylo také předmětem mé práce, bylo zapotřebí popsat mentalitu tehdejších a vlastně i nynějších místních obyvatel. Je velmi podstatné si uvědomit jednu skutečnost. Přírodní národy, indiáni, domorodci a vlastně všichni obyvatelé zkoumané oblasti, jsou vázáni na animistický či totemický princip. Znamená to tedy, že věří ve svůj zvířecí, rostlinný nebo jiný původ spojený s přírodou. Tento fakt je nejdůležitějším bodem celé práce. Protože postavy v hispanoamerické bajce nejsou na rozdíl od těch evropských pouhými loutkami, jak se vysmát určitým lidským neduhům a vlastnostem. Symbolizují spojení mezi předky a žijícími potomky. Všichni jsou bratři a sestry a v bajkách se tak zobrazují. Vztah mezi člověkem a přírodou je v této oblasti naprosto jedinečný a je vlastně základním principem veškerého bytí.

Jako úvod k výčtu božstev a zvířat jsem pak zvolila báj O potopě, jejímž záměrem bylo především navodit atmosféru. Dále jsem přešla k samotnému výčtu, kde jsem se pokusila co nejbližše charakterizovat jednotlivá božstva a jejich případné zobrazování v bajkách. U velké části z nich jsem pro snazší představu připojila obrázky. Následoval výčet nejvýznamnějších zvířat z pohledu kultur, jaké byly výše uvedeny.

Nejvhodnější možností, jak vůbec popsat kompozici bajek, postav, které v nich vystupují, a případně závěry, jaké mají, je uvést konkrétní příklady. Proto jsem uvedla několik ukázek, řekněme z ještě neposkvřených bajek, které představují asi nejčistší esenci místního bajkářství. Mým záměrem bylo uvést evropsky a politicky nemotivované bajky, což by nepochybně čistotu indiánské bajky poskvřnilo. V poslední podkapitole jsem se pokusila o porovnání evropských a indiánských fragmentů a je nesporné, že obojí tradice má naprosto jedinečnou formu.

Mým budoucím záměrem tak může být vliv následných politických událostí na vývoj bajky a případně zjištění, v jaké podobě a zda vůbec vznikají bajky v této oblasti ještě dnes.

Resumen

El propósito de este trabajo llamado El Símbolo y la Importancia de los animales en la fábula hispanoamericana en relación con la tradición prehispánica fue presentar la fábula como un género literario, presentar su origen, historia y los autores más importantes en el área europea pero también presentar la singularidad de este género en la literatura checa representada por las mini fábulas de Karel Čapek. Después nos acercamos a la zona hispanoamericana y tratamos definir la fábula de esta región como un género peculiar y la comparamos con la tradición europea.

En el primer capítulo definimos la fábula, determinamos sus funciones y la distinguimos de algunos géneros parecidos que se podrían considerar fábula, por ejemplo los refranes u otros. En breve planteamos sus rasgos principales, los personajes que aparecen en ella y describimos su forma, su amplitud y el fin que debería alcanzar. También mencionamos otros géneros en los que la fábula influyó y con los que evolucionó durante muchos siglos.

Aunque no se puede datar el origen exacto de la fábula, decidimos mencionar como una fuente esencial, para la tradición europea, la tradición del Próximo Oriente desde donde llegó a Europa, sobre todo a Grecia y a Roma.

Sin duda, la época más importante, como vimos en el trabajo, fue la época de La Antigüedad. De esta época proviene el autor más grande de las fábulas, Esopo, o bien Aisópos. Hay que mencionar también la vida del autor, porque tuvo mucho impacto en toda su obra. Si hubiera pertenecido a la clase alta, nunca habría creado una obra tan valiosa como indiscutiblemente es la suya. Mencionamos la fecha de la recopilación más antigua de las fábulas de Esopo y describimos brevemente su contenido y la lengua utilizada.

De La Antigüedad mencionamos a otros dos autores que influyeron en el proceso de constitución de la fábula. Fueron Phaedro cuyas fábulas no eran tan apreciadas como eran las de Esopo y Babrios al que conocemos como un autor helenizado. También tratamos de describir sus fábulas y compararlas con las de Phaedro. Encontramos algunas diferencias, además, en cuanto a la lengua, que es muy diferente por la calidad y el modo de interpretación. Y también por calidad de la lengua de Babrios cuyas fábulas eran las favoritas.

Terminamos la tradición europea con la descripción de las fábulas de La Fontaine. También era imprescindible describir los acontecimientos de su vida para entender mejor su estilo de narración y también el interés por escribir un género como este, las fábulas. No se puede entender bien y es muy sorprendente que fuese capaz de abandonar su familia para poder dedicar todo el tiempo a la literatura. Pero en el transcurso de la historia y de la literatura seguramente encontraremos bastante autores que eligieron el mismo camino y no respetaban obligaciones éticas. Durante su carrera de escritor lo apoyaba el mecenas quien sufrió mucho a lo largo de su vida y su encarcelación fue para La Fontaine una manera de manifestar disgusto por este acto.

Por eso la fábula empezó a servirle de medio para opinar y descubrimos que la fábula siempre era un buen instrumento para criticar, sobre todo a las capas sociales superiores.

Sin embargo, a pesar de su propósito crítico sus fábulas son muy poéticas y sabemos también que a La Fontaine le importaba mucho que su forma fuera perfecta y así las fábulas debían de llegar a los lectores.

Del ambiente más cercano para nosotros me permití mencionar unos ejemplares de la obra de Karel Čapek. No es por la importancia para este trabajo, sino para demostrar que también en nuestro país aparecieron unas fábulas muy particulares. Y las fábulas de Karel Čapek son bastante excepcionales, ya que no representan el esquema tradicional, pero su función es idéntica a las La Fontaine o Esopo. Y eso que es expresar su opinión acerca de la sociedad contemporánea.

La siguiente parte de este trabajo consiste en determinar la particularidad de la fábula hispanoamericana. Fue importante mencionar, ante todo, el hito en la historia que dio a la fábula su nombre. Me refiero a llegada de los españoles a Hispanoamérica. Mencionamos que en la América precolombina todos los tipos de géneros folclóricos se difundían de forma oral dado que no había lenguaje escrito. Sí que podemos decir que los Mayas tenían una letra de dibujos y otras civilizaciones también desarrollaron sus métodos que hacían la función de la escritura, pero no podemos hablar de escritura o de libros como los conocemos en Europa.

Debido a eso sabemos que nombrar la fábula como un género en esta época sería incorrecto. Por lo tanto en la época precolombina no la clasificamos como la fábula,

sino como el cuento de animales que tiene con la fábula muchos rasgos en común. Como la fábula la podemos clasificar en el momento en el que se mezclaron la tradición americana con la europea y las fábulas se podían leer.

Otro punto muy importante de este trabajo es el término tipificación. En el momento, en el que los fabulistas hispanoamericanos empezaron a crear la obra propia, se dieron cuenta de que sería necesario poner en las fábulas los animales y plantas locales. Porque los que aparecían en las de Esopo no existían en esta área. No cambiaron el contenido ni la historia. Pero deseaban tener su propia fábula.

Antes de poder hacer la enumeración de los Dioses y los animales, lo que también fue el objetivo de mi trabajo, tuve que describir la mentalidad de los habitantes locales antiguos pero también actuales. Es muy importante darse cuenta de una cosa. Los pueblos náticos de la religión examinada están conectados con un principio animístico o totémico. Esto significa que creen en su origen animal, vegetal u otro origen que tiene relación con la naturaleza. Este hecho es el punto más importante de todo el trabajo, ya que los personajes en las fábulas hispanoamericanas no son, a diferencia de las europeas, solo los títeres para burlarse de unas características y unos fallos de la gente. Simbolizan una conexión entre los predecesores y los sucesores presentes. Todos son hermanos y hermanas y se presentan así en las fábulas. La conexión entre el humano y la naturaleza es muy única y es un principio básico de todo el ser.

Para el prólogo de la enumeración de los Dioses y los animales elegí una leyenda sobre el Diluvio Universal con la que quería crear una atmósfera agradable. Después intenté caracterizar lo mejor posible a los Dioses y su apariencia eventual en las fábulas. La mayoría aparece con dibujos para suscitar la fantasía. Seguí con enumeración de los más importantes animales desde el punto de vista de las culturas que había mencionado en el apartado anterior.

La mejor manera de describir la composición de las fábulas, los personajes que aparecen o eventualmente las conclusiones que tienen, es a través de ejemplos. Por eso adjunté algunos ejemplos de fábulas, digamos, puras que representan quizás una esencia de las fábulas locales.

Mi intención fue mencionar las fábulas que no fueran motivadas por las tendencias europeas o por política porque estas dos cosas, según mi opinión, contaminarían esa pureza de la fábula indígena.

En el último capítulo traté de comparar los fragmentos europeos e indios y es indiscutible que las dos tradiciones tienen forma única.

Mi objetivo en el futuro puede ser investigación de la influencia de los sucesos políticos que pasaron luego y posiblemente también la investigación si en la época actual se crean fábulas y si es así, en qué forma.

Résumé

Obsah této bakalářské práce uvedený pod názvem *Symbol a význam zvířat v hispanoamerické bajce s přihlédnutím k předhispánské tradici*, je zaměřen na vymezení pojmu bajka jako literárního žánru, na její formu, funkci, rozsah a jazyk, kterými se vyznačuje. Dále je vymezena oproti jiným žánrům slovesnosti, se kterými by mohla být zaměňována, a na jejichž formování měla vliv. Uveden je její pravděpodobný vznik a výskyt v oblasti antické řecké a římské literatury. V této části se práce soustředí na nejvýznamnější antické autory, mezi které patří Ezop, Phaedrus a Babrios. Evropská tradice pokračuje La Fontainovými bajkami a stejně jako u předchozích autorů, práce zkoumá jeho styl a zaměřuje se i na životní osud tvůrce. Jako rarita je zmíněna minibajka Karla Čapka. Další vývoj popisuje osobitost bajky v hispanoamerické oblasti. Vymezuje ji jako svébytný literární žánr a popisuje, jakým způsobem se bajka v této oblasti dále formovala. Práce poukazuje mimo jiné na termín typizace, která je pro hispanoamerickou bajku velice důležitá, jelikož autoři měli zájem bajku formovat do jedinečného lokálního stylu, proto bylo zapotřebí nahradit evropské názvy zvířat těmi místními. Dalším stěžejním bodem bylo rozlišení mezi bajkou a zvířecí pohádkou. Před příchodem Španělů nemůžeme o bajce hovořit jako o bajce, jelikož neměla písemnou podobu. Pro správné pochopení vztahu člověka s přírodou je vysvětlen pojem animistický či totemický princip. Toto vysvětlení dává tak možnost si lépe představit mentalitu místních obyvatel. Jak těch žijících, tak jejich předků. Před uvedením výčtu bohů a zvířat, je použita v textu báj O potopě světa, která umožňuje se lépe vžít do atmosféry následujících příkladů. Výčet se pak týká jednotlivých božstev, která měla pro národy význam a jejich případné zobrazení v bajkách. Stejně tak jsou uvedena nejdůležitější zvířata, která v bajkách vystupují. Podstatné je, že nikoli jako zesměšňující loutky, jako tomu je v evropské tradici, ale jako postavy reprezentující jednotlivé druhy bytostí, které mohou být bratrem či sestrou pro mnohé z lidu. Poslední kapitola uvádí jednotlivé fragmenty, které jsou ještě ryzí a neovlivněné evropskou tradicí a následným politickým děním v hispanoamerické oblasti. Následné porovnání evropských bajek s indiánskými dává jasný obraz o tom, jak jsou hispanoamerické svébytné a odlišné od bajek Ezopových nebo La Fontainových.

Summary

The content of this Bachelor's thesis called *The symbol and the importance of animals in the Latin-American fable with regard to pre-hispanic tradition* is focused on the definition of the concept of fable as a literary genre, its form, function, scale and language by which it is characterized. It's further defined and compared with other genres it could be confused with and whose development it had an influence on. The probable origin and presence in ancient Greek and Roman literature is also mentioned. This part of the work is focused on the most important ancient authors like Aesop, Phaedrus and Babrios. The European tradition continues with fables of La Fontaine and as with the previous authors, the work evaluates his style and also focuses on the life story of the writer. As a rarity the mini fable by Karel Čapek is mentioned. The specifics of fables in the Latin-American region are described further. This thesis defines these as an individual literary genre and provides description of the formation of fable in this region. Among other things this work stresses the importance of typing, which is very important for the Latin-American fable, because the authors intended to shape their stories into unique local style, therefore it was necessary to replace the European names of the animals with local ones. Another key point is the distinction between fable and animal fairytale. Before the arrival of the Spanish incomers, we can't talk about a fable as a fable, since it did not have a written form. For the correct understanding of the relationship between the man and the nature there's an explanation of the animistic and totemistic principle. This explanation provides a better understanding of the mentality of the local population. Both of those alive and of their ancestors. Prior to including an enumeration of gods and animals, the fable of World's Great Flood is used in the text, which allows a better comprehension of the atmosphere of the examples that follow. The summary then concerns the individual gods, who were important for the nations and their possible presentation in fables and also the most important animals, which act in fables, are mentioned. It is important to point out that these animals are not presented as ridiculous puppets, as in the European tradition, but as figures representing various types of creatures, which may be a brother or a sister to many people. The last chapter lists various fragments which are still pure and not affected by the European tradition and the subsequent political development in Latin-American region. Comparison of the European fables to those from India, that follows,

gives a clear picture of how distinct and different the Latin-American fables are in comparison to Aesop's or La Fontain's.

Bibliografie

BAHNÍK, Václav, KUTHAN Rudolf, VALEŠ Jiří. *Svět ezopských bajek*. Přel. Václav Bahník, Rudolf Kuthan, Jiří Valeš. Praha: Svoboda, 1976. ISBN 25-136-76.

CAMURATI, Mireya. *La fábula en Hispanoamérica*. Ciudad de México; Universidad Nacional Autónoma de México, Ciudad Universitaria, 1978.

ČAPEK, Karel. *Bajky a podpovídky*. Praha: Levné knihy, 2000. ISBN 80-86425-16-9.

KAŠPAR, Oldřich. *Děti opeřeného hada - Mýty, legendy a pohádky mexických Indiánů*. Přel. Oldřich Kašpar. Praha: Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-179-4.

KAŠPAR, Oldřich, MÁNKOVÁ Eva. *Kouzelný strom - Mýty, legendy, pohádky a humorky Jižní Ameriky a karibské oblasti*. Přel. Oldřich Kašpar a Eva Máňková. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-327-1.

KAŠPAR, Oldřich. *Ninigo a stvoření světa - Mýty, legendy a pohádky Indiánů Jižní Ameriky*. Přel. Oldřich Kašpar. Praha: Dauphin, 1996. ISBN 80-86019-24-1.

KAŠPAR, Oldřich. *Texty nativní Iberoameriky II. - Slovesnost Indiánů Jižní Ameriky*. Přel. Oldřich Kašpar. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. ISBN 17-099-82.

KAŠPAR, Oldřich. *Ukradený meloun - Kubánské lidové pohádky, povídky a humorky*. Přel. Oldřich Kašpar. Praha: Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-514-5.

KLÁPŠŤOVÁ Kateřina, KRÁTKÝ, J. Čestmír. *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky - Mexiko a Střední Amerika*. Praha: Libri, s. r. o., 2001. ISBN 80-7277-065-9.

LA FONTAINE, Jean de. *Bajky*. Přel. Gustav Franc. Praha: Mladá fronta, 1979. ISBN 23-033-79.

SAHAGÚN, Fray Bernardino de. *Historia general de las cosas de Nueva España, výbor Hablan los Aztecas*. Barcelona: Tusquets Editores, S. A. ISBN 84-7223-912-8; Valencia: Círculo de Lectores, S. A. ISBN 84-226-1952-0

VRHEL František, KAŠPAR Oldřich. *Texty nativní Iberoameriky III. - Folklor Mezoameriky*. Přel. Oldřich Kašpar. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. ISBN 17-040-84.

ZELENÝ-ATAPANA, Vnislav. *Malá encyklopedie bohů a mýtů Jižní Ameriky*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-398-5.

Dostupné z:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Cl%C3%A9ment_Marot>

[cit. 20.5.2012]

Dostupné z:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Nicolas_Fouquet

[cit. 20.5.2012]

Dostupné z:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Jean-Baptiste_Colbert>

[cit. 20.5.2012]

Dostupné z:

<<http://cs.wikipedia.org/wiki/Guanacaste>>

[cit. 20.5.2012]

Dostupné z:

<http://www.cicy.mx/Documentos/CICY/Sitios/Biodiversidad/pdfs/Cap7/06%20Plantas%20melíferas%20_melisopalinologia.pdf>

[cit. 20.5.2012]

Dostupné z:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Ropucha_obrovsk%C3%A1>

[cit. 20.5.2012]

Dostupné z:

<<http://es.wikipedia.org/wiki/Chasqui>>

[cit. 20.5.2012]

Obrázky dostupné z:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Huitzilopochtli>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Tlaloc>

<http://es.wikipedia.org/wiki/Quetzalc%C3%B3atl>

<http://thm-a01.yimg.com/nimage/ff33ce73c994ec0a>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Itzpapalotl>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Kukulcan>

<http://ecochac.files.wordpress.com/2010/08/xoxo-urna-3.jpg>

Obrázek jaugárodla – nefunkční odkaz; vyhledáno prostřednictvím
www.google.com